

Melyik az a budapesti ház, utca, szobor, park, kapu, fa – bármi egy –, amelyet emléke leginkább őriz, amelyhez szeretett emlék köti, amelyet valamiért kivált kedves Hankiss Elemér. Ézzel a kérdéssel, ennek „kifejtését”, elénk tárását kérve keressük meg a Napút-szerkesztőség nevében, kedves szerzőnk. Többekhez szól egyszerre megkeresésünk – a folyóirat egy nagyon közeli számában összegyűjtve közé szeretnénk tenni olvasóinkkal megosztott emlékmegidézését.

(Felkérésünknek volt korábbi közléseredménye. <http://www.napkut.hu/xiv-evfolyam-6-szam>)

Botos Kata

Kövi Szűz Mária

Budapesten, a Szentendrei úton van egy templom, beékelődve a nagy forgalmú hatsávós főútba. A kis kápolnát a XIX. században építették, egy kegykép tiszteletére, amelyet 1811-ben fogtak ki a dunai árvíz idején, s a római kori aqueductus kövére helyeztek. Innen az elnevezés. Annak idején, amikor a szocialista városrendezés a békásmegyeri nagy építkezésekre készülve szélesíteni akarta az utat, akadály volt a kegykép, le akarták bontani. Áttelepítették hát a környék férfiemberei egy éjjel, kicsit odébb. Sajnos, így is jó nagy forgalmi zaj veszi körül. Meg a kis templomot is. A kommunista időkben nem bánták. Hátha leszoknak róla az emberek.

Isten útjai azonban kifürkészhetetlenek. Igen kiváló papokat „dugtak el” negyedszázadnyi időre e kicsiny plébániára, akiknek azonban a lelke nagy volt, s vonzották még messze városrészekből is a híveket. A templom befogadóképessége rövidesen kicsi lett, s az épület maga is felújításra szorult. Kibővítettük, felújítottuk. A közösség szinte minden tagja közreműködött. Az égszínkép szemű, idős kályhászmester, aki nagy szakértelemmel bontotta le a régi kéményt, s adta a mázsás követ akkor még fiatal, erős férjem kezébe... Beleépültünk a templom köveibe.

Fallal körbekerítettük a kis kertet. Fákat ültettünk benne. Ma már szép lombot adnak. Van egy kis Lourdes-i Mária-szobor is egy kőbarlangban, Grottában. Sváb vidék volt ez. A benti kegykép aláírása is gót betűs. Új, művészi faragású faoltárt, szószéket kapott. Csak a régi padokat sajnálom. A mostaniak korántsem olyan kényelmesek. És nekem nem is tetszenek annyira.

Jó tájolású az épület, vasárnap reggelenként ömlik be a napfény a színes ablakokon. Mindig az utolsó percben esünk be a misére. Már szólnak a harangok – Slezák öntőmester régi műhelyéből –, s felzúg az orgona. Kántorainka se lehet panasz. Rostetter Szilveszter kórusa még harminc év után is össze-összejön, dicsérni az Urat.

Aztán jött a rendszerváltozás, és Vigassy Mihály plébánostól egyik fiatal „kollégája” vette át a tiszteket. Pál Ferenc atya beszédei ismét csak megtöltötték a templomot. Rengeteg fiatal volt, a gyerekes családok hozták magukkal a kicsiket, ott zsbongtak a gyermekmisen, s válaszolgattak Feri kérdéseire, aki végtelen alázattal tanult a kicsiktől. Mindig megcsodáltam, hogy mennyire ért az emberek nyelvén, kihez-kihez a megfelelő módon fordulva. Szelídsége lefegyverző: soha nem erőltette gondolatait ránk, csak engedte, hogy átjárjanak szavai, s el-elgondolkozzunk rajtuk. Ferit kilenc év múlva Zsiga Péter követte.

Ő megújította a Mária-kő környezetét. Szép mozaikberakást készítettett a kegykép helyére, amelyet felújítva, a templomban őriznek. Mondani se kell, a mozaikot nemsokára ellopták. Bánatos malíciával jegyezte meg az atya: remélhetőleg imádkozik előtte vétkeiért a tolvaj...

Ha a kis templomra nézek, emlékek tolnak elém. Évfordulók, amelyeket barátainkkal együtt itt ünnepeltünk. Keresztelők, elsőáldozás, bérmálkozás. Az énekkar fellépései, ahol a család minden generációja képviseltette magát. Ötvenedik házassági évfordulónk áldása...

Zsonganak a húsvéti dallamok a fülemben. Christus resurrexit! Vere resurrexit... Szeretem a gregorián dallamokat. Milyen mély örömet, de egyben szomorúságot tükröz a húsvéti szekvencia: „Ó, nagy királyunk, légy irgalmas.” Mert nehéz bizony a ránk testált feladat, sokszor nem vagyunk képesek követni szavaidat.

Emlékszem, hogyan rázta a szunyókálásból felriadt idős templomatya a csengőt, amikor „visszajöttek a harangok Rómából”. Fiam francia cserediák barátja, a fekete bőrű Joel kissé kimerült a hosszú szertartástól. De milyen jó volt utána hazajönni, és a szépen megterített asztalról megfalatozni a kitűnő alföldi főtt sonkát, tojást! És milyen szép volt a húsvétvasárnapi körmenet! A rendszerváltozás után elterelték a forgalmat, s körbejárhattuk lobogó zászlókkal, kihangosított énekszóval a kis templomot. Bámészan néztek ránk az elsuhanó autósok, talán kicsit bosszankodtak is. Vagy csak elgondolkodtak ezen az archaikussá vált szokáson.

Felidéződnek a karácsonyi éjféli misék. Volt, hogy be se fértünk, hisz eljöttek azok is, akik csak ilyenkor érezték a késztetést, hogy templomba menjenek. A karácsonyi gyertyák fénye, a kis betlehem barlang hátul. A kapuban a köszöntés: Boldog karácsonyt!

Mára kissé megritkult, megfáradt a „törzsközönség”. De azért még mindig nagy siker a karácsony másnapi kis produkciónk, amikor a népi betlehemest előadjuk az ifjúsági misén az unokákkal. Az öreg pásztor mára valóban megöregedett: de a kicsik még nagyon lelkesen mondják: „Itten szállást nem kapsz, nem bánjuk, ha város piacán a jég hátán is megfagyasz..” Viharos, lelkes taps fogadja a regöséneket, s velünk együtt zeng a műsor végén a kis fehér falú templom: Fel, nagy öröme...

A Kövi Mária az életem.

Czeizel Endre

A Gellért-hegyi Szabadságszobor

Kant szerint szép, ami érdek nélkül tetszik. Kisfaludi Strobl Zsigmond sok szobrárt szeretem, mert szépek. Hiszen ő nem megújította a szobrászatot, hanem fantasztikus mesterségbeli tudással az emberi test tökéletességét tudta még a szépségre kevésbé érzékenyeknek is megmutatni.

A Gellért-hegyi Szabadságszobor nekem azonban nem érdek nélkül tetszik. Sokszor repültem New Yorkba, a levegőből általában az első látvány a New York-i Szabadságszobor. Monumentális, amerikaiaknak való. Négyszer voltam Rióban, a repülőről elsőként a csodás földrajzi környezetben fekvő város szimbóluma, – az óriási Jézus Krisztus-szobor tűnik fel. Mégis, számomra legtöbbit mindig az jelentett, amikor Budapestre visszatérve, jó időben a repülőről megpillantottam a Gellért-hegy tetején a 10 méter magas Szabadság géniuszát, magasba emelve a dicsőséges pálmaágot. Akkor éreztem, hogy megérkeztem, otthon vagyok, mégpedig egy olyan országban, ahol – általában – értik a Szabadság, a Pálmaág és a Női Szépség lényegét. Igen, ez az én hazám...

Gergely Gábor

Kóasztal a telep végén

Kóbánya, Pongrác telep. Ide születtem, valamikor a múlt évezredben. Pontosabban 1953-ban. Nagy telep, kis lakásokkal. Rengeteg gyerekkel.

Abban az időben még nem számított luxusnak, ha valaki sportolni kezdett. A családi kasszának különösebb megterhelést nem jelentett, ha egy családból akár két-három gyerek is valamelyik közeli egyesületbe járt edzésre. Azt a pár forintos tagdíjat akár a sörös- vagy éppen a befőttesüvegek visszaváltásából is össze lehetett spórolni. Magam is önellátóként kerültem a Központi Sportiskola asztalitenisz szakosztályába. Igaz, kaptam is néhány taslit édesanyámtól, mert a hónap végén bizony nagyon hiányzott az a pár forint, ami a zsebemben, illetve az egyesület pénztárában landolt.

Szóval igazolt pingpongozó lettem, és ez a tény természetesen nem maradhatott titokban a mi kis telepünkön. Mint ahogyan semmi sem. A suliban persze mit sem törődött a tanerő, hogy egy igazi sportolócsemete koptatja a padokat, teszi próbára a türelmüket.

No de aztán eljött az én időm! A kis Gergely a nagy magyar televízióban pingpongozott, életében először, élő, egyenes adásban. Ráadásul úttörő olim-

piai bajnok lett, és a riporter többször is elmondta, hogy a Salgótarjáni úti általános iskolába járok. Egy csapásra „híres” lettem, összesúgtak a hátam mögött a kölkök, a tanárok is elnézőbben viselkedtek, valamiért a tolluk is másként fogott, ha egy-egy dolgozatomat osztályozták.

De miért is írok erről, amikor a fogalmazásom címe: *Kőasztal a telep végén?*

Mert, ki tudja, miért, sosem derült ki, de a tévészerelésem után néhány nappal munkások jelentek meg a húszas épület és a gázgyári munkásszálló között – Gyöngyike utca –, és serényen csákányozni kezdtek. Túrták a földet, keverték a betont, és egyszer csak elkészült az alapozás.

– Mi lesz itt, bácsi? – kérdeztük.

– Meglepetés!

Meglepetés a Pongrác telepen? Nekünk a legnagyobb csoda az volt, amikor hosszú hetek elmúltával, végre kicserélték a lefocizott körtét a villanyoszlopon. Most meg munkások dolgoznak, betonoznak, és egy Csepel teherautó betonlapokkal érkezik, majd leparkol az utcában. Naná hogy a focipályánkon. Nem volt mit tenni, morgolódva leültünk a járda szélére, és a futball helyett köpködtük a szotyolát.

Akkor még nem tudtam, hogy micsoda különbség van a teljesítménybér és az órabéres juttatás között. Ma már van sejtésem...

Szóval, amint megkötött az alap, markos emberek felkapták a betondarabokat, előkerült az útve fúró, a kalapács, a csavarok és minden, ami sükségeltetik, és egyszer csak elkészültek a pingpongasztalok. Kettő is. Még háló is került rájuk. Na persze nem anyagból, frászt! Vasból.

Aztán elvonultak a melósok, a teherautó is elment a focipályánkról, mi pedig ott álltunk tátott szájjal, és nem győztünk csodálkozni. Csak csodálkoztunk, mert pingpongozni nem tudtunk az asztalokon, hiszen két nagyon fontos kellék hiányzott a boldogságunkhoz. Az ütő és a labda.

Feri barátom, aki mindenre tudott megoldást, azonnal javaslattal állt elő:

– Mi lenne, ha lábteniszeznénk az asztalon?

A szót tett követte, pingpong helyett lábteniszezéssel avattuk fel a betonasztalokat. Egészen sötétedésig pattogott a bőr a háló felett, néha az asztalt is eltaláltuk, de mindenesetre piszok jól szórakoztunk.

És nemcsak mi, suhancok, hanem a telep apraja-nagyja, hiszen, mint fentebb említettem, a Pongrác telepen semmi sem maradhatott titokban.

Másnap aztán már a pingpongé volt a főszerep. Meg az enyém. Valahonnan kerítettem néhány kaucsukot, ütőket pedig mindenki maga hozott. Volt köztük igazi gumis ütő, meg szivacsos, de legtöbben otthonról lovasították meg a vágódeszkát. Állítólag több családban kimaradt a petrezselymes krumpliból a petrezselyem, mert a mamák nem tudták min összevágni a zöldet.

Versenyt rendeztünk. Még nevezési díjat is szedtünk. Egy forint volt a beugró, és a díjakat, a Sport csokit meg a Negró cukrot, a befolyt forintcskákból vásároltuk.

Csendesen jegyzem meg, az első Pongrác telepi nyílt pingpongbajnokságot, a gyerekek között, szerénységem nyerte. Ezzel kivívtam magamnak azt az elismerést, hogy legközelebb nem indulhattam el az amatőrök között. Még a profik között sem, hiszen olyanok nem voltak.

De se baj, azért sokat játszhattam a betonon.

Az asztalt persze másra is használta a nagyérdemű, bár pingpongozni egyáltalán nem akaró publikum. Gombfocibajnokságot is szerveztek, és a felnőttek, akik inkább az ülősportokat kedvelték, verték a blattot a mi pingpong-asztalunkon. Milyen érdekes, mégsem volt összezördülés, hiszen ki mert volna a Pongrác telepen ellenkezni a felnőttekkel. Ráadásul erősebbek is voltak a zslugások.

Teltek a hónapok, rohantak az évek. Koptak, egyre csak koptak az asztalok, mígnem az egyik tavaszi napon – ha jól emlékszem, kemény tél volt – megrogyant az egyik asztal. Először csak a sarka tört le, majd keresztben elrepedt. A másiknak, senki sem tudja, hogyan, de kitört az egyik lába.

A munkások pedig soha többet nem jöttek. Senki sem gyógyította meg az öreg asztalokat, inkább elbontották őket. Balesetveszélyes, mondták az illetékesek.

Ma már senki sem pingpongozik a Gyöngyike utcában a betonasztalokon. Nincsenek.

Sajnos. Pedig milyen jól lehetett rajtuk lábteniszezni (is).

Görgey Gábor

A Lukács fürdő platánjai

Majdnem hetven éve vagyok a Lukács fürdő szerelmese. Életkorszakok fűződnek ehhez a szerelemhez. Az első az ostrom után ismét megnyíló fürdő fölfedezésével kezdődött. Bejárati udvarának bal falán a hála márványtáblái végestelen-végig beborítják az épületet, hirdelve gyógyultak és hosszú életűek kőbe vésett szerelmi vallomásait és Szent Lukács vizének csudatékony erejét. Ezek az évszázados hálatáblák mindmáig védik és megtartják a mulandóság támadásai ellen az épületet. Akkoriban éppen csak felszínesen elolvastam néhányat a táblákból, és rohantam tovább, ifjúságom lendületével, be a csodás vízbe, hosszú úzásokra. Majd fel a nagy tetőteraszra, napozni, lányokat nézni, ismerkedni, udvarolni. Egészen 1951 júniusáig, amikor a kitelepítés, kifosztottság, kényszermunka évei következtek

Amikor ezekben a gyötrelmes időkben fölmerült bennem a vágyódás a Lukács után, elsőként nem is a dajkáló víz jutott eszembe, hanem a fürdő előkertjében és udvarán magasodó óriások, az égig érő platánok hatalmas, átfoghatatlan törzsei. Ezek a gigantikus mamutlábak, melyek mintha az idők kezdetétől ott álltak volna, titokzatos állandósággal, és titokzatos tanúként őrizve mindazt, ami körülöttük történt.

Aztán jött 1953, Sztálin halála, Nagy Imre amnesztiája. Nem kaptunk vissza semmit, csak egy kis szabadságot, elhagyhattuk a kitelepítés kényszerlakhelyét.

Megnősültem, hivatalsegéd lettem, és mi volt az első dolgom? Jární kezdtem a Lukácsba. Meglapogattam a platánok semmihez nem hasonlítható fogású törzsét, boldog lett tőlük a tenyerem, és egyúttal jeleztem nekik, hogy újra itt vagyok!

Kovács úr, a kabinosok királya, egykori testőr a Horthy lakta királyi Várpalotában, nagy ovációval fogadta visszatérésemet, és a kulturális elitnek fenntartott első kabinsorban nyitott nekem kabint. Ennek a kommunizmusban is előkelő státust jelentő kabinsornak óriási előnye volt, hogy fantasztikus törzsvendégek jártak oda, akikkel vetkőzés előtt, úszás utáni forró zuhanyozás közben, és főképp fürdőköpenybe bugyoláltan szárítkozva pompásan lehetett diskurálni. Történelem volt, ami ott elhangzott. Valóságos agóra, egy magamfajta írótanoncnak életre szóló egyetem.

Itt úszott naponta Kodály Zoltán. Lesütött szemmel vonult végig a folyosón, hogy ne legyen kénytelen bárkivel szóba állni, belépdelt a medencébe, elszántan végigúszta az adagját, majd ugyanúgy bevonult a kabinjába, felöltözött és távozott. Ő volt az egyetlen, aki nem ereszkedett le az agóra diskuráló közösgéhez. Pedig akadtak még kollégák is, például Ránki György vagy Járdányi Pál. És olyan nagyságok, mint Illyés Gyula vagy Vas István. És Jékely Zoltán, Kolozsvári-Grandpierre Emil, Boldizsár Iván, Greguss Zoltán, Pécsi Sándor, Kállai Ferenc, Bárdy György, és sorolhatnám tovább a végtelenségig. Egyetlen hatalmas temető. Ha manapság – ez a harmadik életkorszak – elmegyek a Lukácsba, egyedül érzem magam. Csak a feleségem jelenléte vigasztal.

De amikor a gyógyító vízzel feltöltődve indulunk hazafelé, megállok egy-egy platánfánál, tenyeremmel a törzsén jelzem, hogy még itt vagyok, és hallgatózom. Ők a falakon át is mindent tudtak, mindent hallottak, és meg is őrizték. Ott állok, és hamarosan hallom kiszűrődni Jékely és Grandpierre pajzán törtékeit, Vas Pista ironikus anekdotáit Kassákról és Füst Milánról, Illyés Gyula előadását Kossuth és Görgey párharcáról, Pécsi Sanyi figyelmeztetését hazafelé a buszon, hogy lepattogzik a bőr az arcomról, krémezzem fürdőzés után. Csak Kodályról nem mesélnek a platánfák, ők sem hallottak tőle egyetlen szót sem soha.

Ő csak úszni járt ide. Mi, többiek pedig ezenkívül szidni és szeretni egymást. Meg csempülni a rendszert.

Hoppál Mihály

A csillaghegyi uszoda

Csillaghegy – már a név is elrepíti a képzeletet, mint ahogy a Napkút is. Im-máron több mint három évtizede járok úszni Csillaghegyre az uszodába. Mindenekelőtt le kell szögezni, hogy páratlanul szép a környezet. Fák, hatalmas fenyők és platánok veszik körbe a kisebbik medencét.

Ha jól látom a régi fényképeken, a strand a harmincas években épült és nyílt meg. Gyorsan népszerű lett, mondhatni divatosá lett oda kilátogatni. Ezt azért állíthatom, mert Édesapám hátrahagyott fényképalbumában egy sorozat fotót találtam, amelyeken ő látható unokatestvére és húga, valamint édesanyja társaságában a csillaghegyi strandon. Kassáról érkezett rokonlátogatásra a fővárosba. Az ifjú hölgy húgával ott pózol a ma is látható kerti kút előtt, és

ha a régi fotó nem is egészen tökéletes, az élesség nem pontos, amikor megláttam a régi kisméretű képeket, nagyon megrendített a tény, hogy ugyanoda járok vissza, ahová anyám járt nyolcvan évvel ezelőtt. Van valami (génjeinkbe kódolva?), ami az embert visszaviszi ugyanazokra a helyekre, ahol már járt. Születési helyére, az iskolás évek városába, vagy más emlékhelyekre.

Néhány hónapja véletlenül találtam meg azokat a fényképeket, amelyeken Édesanyám látható a „Csillaghegyi Árpád strandfürdőn”. A képek 1933. VIII. 12-én készültek, és anyám pontosságára jellemző, hogy az egyik cakkos szélű fotó hátára odaírta, ő akkor 15, a húga, Szilvike pedig 9 éves volt. Nem tudom, ki készíthette a fotókat, feltehetően az egyik fiú unokatestvére, akinek nemcsak

fényképezőgépe, de autója is volt. Két lánya között híresen szép nagyanyám ül, érett asszonyként és büszkén, hiszen nagybátyja volt az akkor igencsak népszerű Bucsinzky kávéház alapító tulajdonosa. Bucsinzky Ilonával, nagyanyámmal én már nem találkoztam, és most már édesanyámat se tudom megkérdezni a képek történetéről.

Érdekes, vagy inkább sorsszerű, hogy több mint fél évszázad után az én életemet meghatározza a csillaghegyi uszoda. Nemcsak azért, mert a rendszeres úszás karbantartja az ülőfoglalkozást űző kutató filológus egészségét, de a csodálatos ízű ivóvíz által is, amelyet az utóbbi időben rendszeresen fogyasztok. Rászoktam a vízivásra, mert korábban nem voltam szomjas, hiszen annyit sulykolják, hogy napi több liter vizet kell fogyasztani.

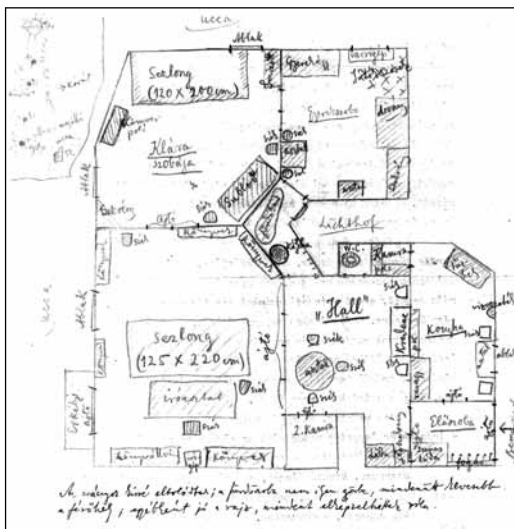

Kabdebó Lóránt

Szabó Lőrinc-emléktáblát a „Nyócker”-be!

Budapest, Gólya u. 50. II. em. 34.

A lakás, ahol Szabó Lőrinc jellegzetes hazai jelenségből a huszadik század világviszonylatban is legjelentősebb költői közé emelkedett. A majd kétéves időszak (1927 kora ősztől 1928 végéig), amikor poétikatörténetileg kimutatható a változás, amely előbb kitisztázza, majd összezavarja, hogy végül is előkészítse a költőben kavargó poétikai problémák tudatosítható tisztázását. És mindezzel párhuzamosan megszenvedtette életrajza leginkább próbára tevő bonyodalmait. Közéletileg éppúgy, mint magánéletében. Könyvet lehetne írni a két évről, amelyet itt, ebben az épp akkorra elkészülő emeletráépítésnek az Üllői út felé tekintő saroklakásában töltött. Ekkor szervezte generációja legendás folyóiratát, a Pandorát, és ott siratta el rövid dicsősége után a lap anyagi bukását, ráadásul ekkorra esnek zárónapjai másfél éves „munkánélküliségének”, amikor racionalizálás során elveszítette rendszeres újságírói feladatát Az Est-lapoknál. Ezt követte újbóli munkába szegődése, éjszakai szerkesztőségi robot-munkája: „engemet meghívtak a Pesti Naplóhoz, meglehetősen váratlanul, s október 15-e óta már bent is dolgozom a szerkesztőségben. Munkaköröm ugyanaz, mint Az Est-nél volt: ún. lektori munka, segédszerkesztés. Nem fáradtságosabb, mint az útkaparás vagy a csizmadiamesterség, de nagyon rossz, hogy éjszaka kell csinálni. Este 5-től éjjel kettőig elfoglalt a hivatalom, délelőtt sokáig kell aludni, s aztán már alig marad valami a nappól az új berukkolásig.”¹ Mindennek a történetét dokumentáltan megírtam a *Mesék a költőről* című kötetemben.²

¹ Szabó Lőrinc nagybátyjának, Gáborjáni Szabó Mihálynak küldött leveléből = Szabó Lőrinc, *Napló, levelek, cikkek*, vál., s. a. r., jegyz. Kabdebó Lóránt, Szépirodalmi, Bp., 1974, 179.

² Kabdebó Lóránt, *A Nyugattal való párbeszéd egy pillanata: a Pandora*, Itk, 115(2011)/5. 505–549. interneten: <http://itk.iti.mta.hu/megjelent/2011-5/kabdebo.pdf> = Uő, *Mesék a költőről: Szabó Lőrinc-tanulmányok*, Budapest, Ráció, 2011, 38–77.

És itt élte át családi élete nagy válságát is, amint egy szerelmi fellángolás során a Balatonnál bevallotta feleségének, hogy legjobb barátjáné, fiatalabb pártfogoltja már több éve szerelmi szálakkal kötődik a költőhöz. A huszonöt évig tartó szinte kettős házasság legdrámaibb pillanatai zajlottak itt. A költő a két nő békés egymás mellett élését szerette volna elérni, amit a feleség előbb elfogadott, majd hirtelen öngyilkossági rohamával lehetetlenné próbált tenni. Mindezt egyrészt az asszony teljes terjedelmében publikált naplójából ismerhetjük,³ másrészt a szerelmesek levelezéséből.⁴

***

Felfedező barátjának, Babitsnak – aki valaha lakásába fogadta a Pesten tengődő ifjú egyetemistát, sőt akinek hálából eljegyzett menyasszonyát is átadta a már befutott költő, feleségnek –, keserű egymástól eltávolodásuk oldásaként levélben rajong új lakásáért, amelybe vendégül hívja valahai barátját:⁵ „Azt tudjátok, hogy három szoba, fürdőszoba, hall. És hogy minden új. Azt is, hogy minden picike, csak a lakbér nagy. Már majdnem teljesen berendezkedtünk. Az én szobám van leginkább kész. Ide már csak függöny és sezlontakaró kell. Van íróasztalom, két új, remek keményfa könyvvállványom. Mind fekete. Körös-körül az egész szobában könyvek. Egy ablak és egy erkély, ahonnan széles, szabad, kertes a kilátás. Az utca embertelenül csendes. Klárinál hiányzik a legtöbb apróság, sőt egy nagyobb bútordarab is, egy smizett. Két ablak két utcára. A kislánynál egy ablak. Az ebédlőnek is használt hallt négy szárnyas, sárga függönyös üvegajtó választja el tőlem. A hallból a fürdőszobán át a gyerekekhez jutni, úgyhogy az egész lakás körben végigjárható. És szép parkett, sok villany! Ha kicsi is minden, egyúttal szép, és hely az eddigihez képest rengeteg van. – –”

És – vágyott bennfentességét kiváltandó – le is rajzolja.

Nagy reményekkel készül a honfoglalásra: „Igen jól érzem magamat ebben az új lakásban, egy kicsit túl csendesen, egy kicsit nem véglegesen, de mégis nagyon-nagyon jól. Most kezdek rendes életet élni, eddig csavargó voltam. Amit ezzel a lakással tanultam, azt nem olvastam még semmiféle szociológiai könyvben; azt nem tanultam meg a házasságommal. Úgy érzem, elveszett éveknek kell tekintenem minden eddigit (a pesti évekre gondolok), és hogy minden energiámat már nagyon régen lakásszerzésre kellett volna fordítanom. Ezentúl csak a lakásomból, a kisgyermekemtől fogok tanulni.”⁶

³ Szabó Lőrincné naplója (1921–1924) = Szabó Lőrinc környezetének naplói, vál., s. a. r., utószó Tóth Mariann, Miskolci Egyetem BTK Szabó Lőrinc Kutatóhely, az MTA Könyvtára, Miskolc, 2007 (Szabó Lőrinc Füzetek 8); interneten: krk.szabolorinc.hu. (Tartalom fülben: Szabó Lőrinc Füzetek) 23–40.

⁴ Huszonöt év: Szabó Lőrinc és Vékesné Korzátai Erzsébet levelezése, s. a. r., jegyz. Kabdebó Lóránt, Lengyel Tóth Krisztina, Bp., Magvető, 2000; interneten: www.irodalmiakademia.hu. Szabó Lőrinc címszó alatt

⁵ Szabó Lőrinc Babits Mihálynak küldött leveléből = Szabó Lőrinc, *Napló, levelek, cikkek, i. m.*, 179. A levél az Országos Széchényi Könyvtár Babits-hagyatékában található, a levél jelzete: Fond III/1169: 11. A rajzot a Kézirattár engedélyével közöljük.

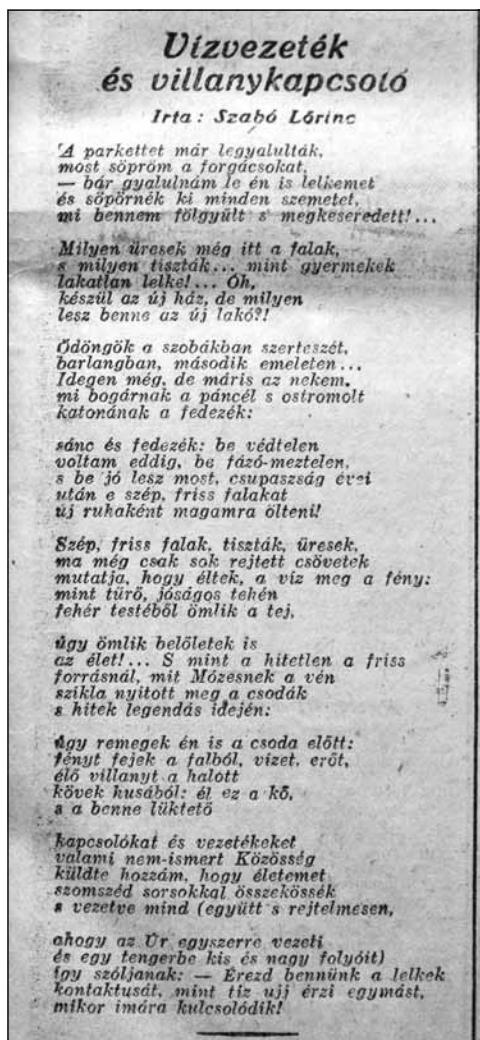
⁶ Szabó Lőrinc már idézett, Babits Mihálynak írott leveléből, *i. m.*, 178.

Ha körbejárjuk a házat, még ma is „széles, szabad, kertes a kilátás”. Ezt bizonyítja az interneten kikereshető műholdas térképfelvétel is. Barátom, aki Szabó Lőrinc mai egyik legjobb ismerője, a krk.szabolorinc.hu, az MTA és a Miskolci Egyetem Szabó Lőrinc Kutatóhelye weblapjának készítője a napokban költözött egy közeli műemlékház manzárdlakásába. Ablakán kitekintve együtt gondoltuk végig, milyen lehetett a költő tekintete köré szerveződő város képe a magasból. A beköltözést megelevenítő versek eredeti publikációi rögzítették is a költő gyönyörérzetét. Bennük alakult a kései *Hálaadás* című versének poétikai számvetése: „Ima a gyönyör, a gyönyör ima.”⁷ Csak közben szétvezetett poétikája, hogy majd a *Tücsökzenénél* ismét egybeálljon az 1927-es kezdet.

***

Két verset ismerünk, amelyek közvetlen a lakás birtokbavételének idejéből, 1927-ből származnak. Mindkettő a Szabó Lőrinc-i költészet poétikájának végleges kialakítását előlegezi. Csakhogy a költő utólagos kötetbeosztásával és két poétikai szemléletű átírásával egymástól igen távoli helyekre származtatja a közel egyidős keletkezésű verseket. Ezzel is szuggerálva utólag az irodalomtörténetileg – a monografikus feldolgozásban – megosztva megrajzolt poétikai formációkat. Elválasztva időbelileg a születés egyidejűségében már jelen lévő *Te meg a világ* típusú és a *Harc az ünnepért* jellegű verseket. Mindkét vers erre a lakásra vonatkoztatott, ez bizonyítja a formálásukban jelen levő kettősség csírájában egymáshoz kapcsolódó költői alakulását. Tematikailag közös szervezőjük: a költő személyes viszonya az új, első önálló lakáshoz. Hangneme: az öröm sugárzása. A versek poétikai pozíciója: a személyiség metafizikai helyzetének keresése a létezés rendjében.

Az első, az utóbb *Új lakásban* címen ismert és azóta is sokszor idézett vers *Vízvezeték és villanykapcsoló* címmel először a Pesti Napló 1927. október 2. számában jelent meg. Benne és általa az e világ létezés materia-

⁷ Szabó Lőrinc, *Hálaadás*, Válasz, 1948/9. (szeptember), 655–657.

lizálódását követve mutatja be az ebben a világban helyzeteit kereső személyiség aktivizálódását a létezése megváltozó körülményei között. A gyönyör imává lényegülésének folyamatát fedi fel abban a létezésben, amelyet „az Úr” vezet, irányítja, fogadja be, sőt rendszerezi. Ezzel poétikailag kiszabadítja a mindennapi megalázó nyüzsgéshez, megszorítottsághoz kötöttségéből, és az egész versben fejlesztett kivezetettséget, különállást egyszerre egy megélhető „kontaktus”-ba vezeti át. Ezáltal a vers első, 1927-es változata a személyiség megtisztulásának, megmenekülésének megteremt a metafizikai kiterjesztettségét.

De mihelyt a *Te meg a világ* kötet nyomdába küldött szövegében,⁸ az 1932-es véglegesítésben kézírásával „az Úr” helyére „a Föld” megnevezést illeszti, máris visszavezeti egyfajta materialista misztikába a vers zárását. Hiába őrzi továbbra is az imádkozás gesztusának költői képét, sőt mintegy fel is erősíti azt egy pszeudo-vallásos szöveggel, „a lelkek kontaktusát” kifejezést „a lelkek egységét” szertartásosságának átvételével – a misztika mégsem tudja, nem is akarja ezúttal egyensúlyozni a metafizika elvetelését. A poétikai egyensúlyozás, a személyiség viszonyítottsága megmarad ugyan, de a materializált misztika éppen az e világi, a „Föld” által szerveződő létezés bonyodalmainak feloldhatatlanságát sugallja. Mely által minden örömmézés egyúttal meneküléssé, a személyiséglátomás szociológiai bekerítettségévé szerveződik át a versben.

A lakás sziget volta éppen ezzel az élehetetlen világgal szembeni tehetetlenségnek a dokumentálása, a menedék olyan szembenállás-igényt teljesít be, amely majd a *Te meg a világ* kötet alapversében, *Az Egy álmai* címűben⁹ visszhangzó, a Werther keserveiben feltűnő örült menekülő alakja és Stirner személyiségképlete beteljesítésének primitívebb előképeként jelenik meg. *Az új lakásban* ennek lesz a felvezetése.

Szökünk is, lelkem, nyílik a zár,
az értelem szökik,
de magára festi gondosan
a látszat rácsait.
Bent egy, ami kint ezer darab!
Hol járt, ki látta a halat,
hogya a háló megmaradt
sértetlenűl?

Tengerbe, magunkba, vissza! Csak
Ott lehetünk szabadok!

Szabó Lőrinc-monográfiájában Kulcsár-Szabó Zoltán ezt a poétikai helyzetet gondolja át: „A *Te meg a világ* kevésbé az individualitás önleírását, mint inkább ennek végső lehetetlenségét tárja fel, az individuum költészete helyett

⁸ A vers első újságpublikációja kivágott és a költő által autográf átigazított, az MTA Könyvtára Kézirattárában Ms 4650/50. szám alatt őrzött példányában.

⁹ Szabó Lőrinc, *Az Egy álmai*, Pesti Napló, 1931. március 15. = Uő, *Te meg a világ*, Pantheon, Bp., 1932, 55–57.

az individuum válságának költészetét megvalósítva [...] jelezvén ezzel, hogy e differencia mentén nem annyira a lírai én »alakja«, hanem annak olvashatatlansága ismerhető csak fel.”¹⁰ Ha követem kollégám sejtését, akkor a személyiség megbomlását értelmező tudatállapot képi átgondolásaként kell elfogadjam ezt a kettős tudatállapotot felmutató poétikai képződményt. Olyan határhelyzetként, ahova a huszadik századi költők a személyiségelemzésben a legveszélyesebb tudati állapot rögzítése során jutottak.¹¹

Honnan került a Szabó Lőrinc-versbe ez az inkább képzőművészeti vagy zenei alkotásmódra jellemző, oximoron-szellemű képződmény? Talán az utóbb általa lefordított Goethe-regényből, a *Werther*ből származó extrém szöveg intertextuális feldolgoása?¹²

A Max Stirner¹³ későbbi történeteit megelőző, Goethénél még extrémnek feltűnő, és éppen ezért a narrációban csak epizodikus helyet foglaló személyiségképlet a Szabó Lőrinc-i költészetben Stirner ihletésére¹⁴ már központi helyet foglal el, a kötet emblematisz versének – és ezáltal költészete akkori poétikájának – válik meghatározó narrációs eseményévé.

„– Szóval boldog volt? – kérdeztem.

– Ah, bár lennék megint az! – mondotta. – Akkor olyan jól éreztem magamat, olyan könnyű, olyan jókedvű voltam, mint hal a vízben. [...]

– Milyen időt magasztal a fia, hogy akkoriban oly boldog volt, olyan jól érezte magát?

– Szegény bolond! – Felelt szánakozó mosollyal az asszony – biztosan arra az időre gondol, amikor nem volt eszénél, mindig azt dicséri; azt az időt, amit a bolondokházában töltött, ahol semmit sem tudott magáról –

Mint mennykőcsapás, úgy ért ez a közlés, valami pénzdarabot nyomtam az öreg markába, és gyorsan otthagytam őket.

– Amikor boldog voltál! – kiáltottam fel, a város felé sietve – amikor oly jól érezted magadat, mint hal a vízben! – Úristen! azt rendelted az ember sorsául, hogy ne legyen boldog, csak míg nem jön meg és csak ha már megint elment

¹⁰ Kulcsár-Szabó Zoltán, *Tükörszínjátéka agyadnak. Poétikai problémák Szabó Lőrinc költészetében*, Ráció, Bp., 2010, 91–104., az idézet: 101.

¹¹ Kabdebó Lóránt, *A Szabó Lőrinc-vers mondhatósága = Uó, Centrum és redivivus*, Parnasszus Könyvek, Bp., 2012, 52.

¹² Goethe, Johann Wolfgang von, *Werther* – Kapitel 2, 1772, Am 30. November, <http://gutenberg.spiegel.de/buch/3636/2>

¹³ Max Stirner, *Der Einzige und sein Eigentum*, Leipzig, [o. J.], Philipp Reclam, 429 p.

¹⁴ Szabó Lőrinc emlékezése: „megvettem, olvastam, szerettem, sőt be is kötettem s könyvtáramban ma is őrzöm Stirnernek *Der Einzige und sein Eigentum* című munkáját” (Szabó Lőrinc, *Vers és valóság. Bizalmas adatok és megjegyzések, szöveggond.* Lengyel Tóth Krisztina, jegyz. Kiss Katalin, Bp., Osiris, 2001 [Osiris Klasszikusok]; interneten: www.irodalmiakademia.hu, Szabó Lőrinc címszó alatt, 339–340.). Szabó Lőrinc könyvtárában helyrajzi száma: 004010026. Katalógus száma: [3951] = *Szabó Lőrinc Könyvtára, II. Külföldi szerzők művei*, Forgács Anita adatbázisát kiegészítette, jegyzetekkel ellátta, a katalógust szerkesztette és a bevezetőt írta Buda Attila, Miskolci Egyetem BTK Szabó Lőrinc Kutatóhely, Miskolc (Szabó Lőrinc Füzetek 6.); interneten: krk.szabolorinc.hu. (Tartalom fülben: Szabó Lőrinc Füzetek)

az esze! – Nyomorult! és mégis, hogy irigylem a sötétségedet, elméd zavarát, amelyben sorvadozol! Te reménykedve indulsz el, hogy virágot szedj a királynődnek – télen – és búsulsz, hogy nem találsz, és nem fogod fel, hogy miért nem találhatsz.”¹⁵

Miután kollégám elfogadva a goethei szövegazonosítást, a Werther-fordítást leíró verset idézi fel (*Werther fordítva és mindig* – megjelent: Az Est, 1938. január 16.), amelyben „bőven él a börtönbe zártság és a majdhogynem elképzelhetetlen határátlépések képzeteivel”.¹⁶ Ez a megfigyelés pedig a vers keletkezésének filológiai történetével kapcsolódhat. Ugyanis a fordítás zárása pillanatában csak a halra és hálóra visszaemlékező iker-képre utaló képzetét írja meg az MTA Könyvtára Kézirattárában található vázlatfüzete gyorsírással készült vázlatában a költő,¹⁷ melyet akkor nem tud teljes verssé befejezni, csak jóval később („1938 jan. 9. végig megcsináltam”), amikor ráfigyel az oximoron értelmezhetőségére: a bezártság és elszabadultság kettős szemléletének értelmére. Az áldozatokkal való azonosulás a fordítás megszűntével az alkotó felszabadulását hozhatná, de ugyanakkor az alkotónak az alkotás által való rabságát egyenértékűsíti ezzel a szabadsággal: „és mindig” – emeli be a címbe tanulságát. Egyszerre kétféle világban egyenrangúan benne élni: a logika és pszichológia egymást opponáló, egymásból ki mégsem bonyolódható metafizikájához eljutni.

A költői megszólalásmód változásának háttérében megjelenik a fizika lét-szemléletének huszadik századi megváltozása. A vizsgáló és a vizsgált viszonyában a rátekintés hatásaként a dolgok állandó alakulásban léteznek. A pozitivizmus önbizalma – amikor Max Planck tanára eltanácsolja fiatal tanítványát a fizikától, mondván, ott már minden törvényekbe szabott – múltán eseményé válik a törvények megkérdőjelezhetősége. „Planck fia később elmondotta, hogy még mint gyermeknek, egy grunewaldi séta alkalmával beszélt neki apja új elgondolásairól. Kifejtette, hogy érzése szerint vagy olyan jelentőségű felfedezést tett, amely talán Newton felfedezéseivel hasonlítható össze, vagy alapvetően téved. Planck tehát már ebben az időben tisztában volt azzal, hogy képlete a természetleírást alapjaiban megrendíti, hogy ezek az alapok egy napon megmozdulnak és jelenlegi, a hagyomány által meghatározott helyükről új és az idő szerint még teljesen ismeretlen egyensúlyi helyzetbe kerülnek.”¹⁸ Majd Niels Bohrt idézve Heisenberg rátalál a műalkotásra és a tudományos ténykedésre egyként érvényesként megjelenő oximoronra: „az élet színjátékában nézők és ugyanakkor szereplők is vagyunk”.¹⁹

Maga Szabó Lőrinc a *Werther fordítva és mindig* című verse sikeres befejezésekor, a *Harc az ünnepért* 1938-as kötete készítésekor ismerte volna a fizikusok már korábban is hangoztatott megállapításait? Hasonlókat összegez:

¹⁵ Goethe, *Werther szerelme és halála*, ford. Szabó Lőrinc, Az Est-lapok kiadása, Bp., 204–206. (Filléres Klasszikus Regények)

¹⁶ Kulcsár-Szabó Zoltán, *Válasz az opponensi véleményekre*, Bp., 13-1-09. [kézirat]

¹⁷ MTA Könyvtára Kézirattárában Ms 4651/282.

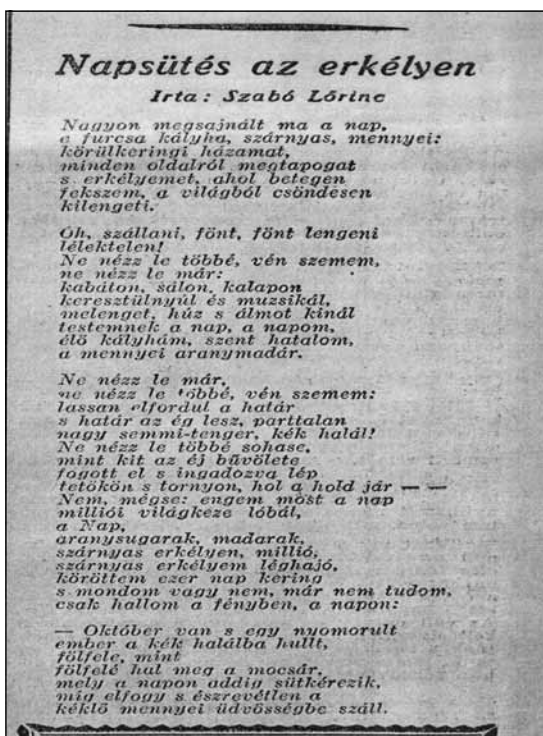
¹⁸ Werner Heisenberg, *Physik und Philosophie*, 1959, magyarul: Werner Heisenberg, *Fizika és filozófia = Uő, Válogatott tanulmányok*, Gondolat, Bp., 1967, ford. Kis István, 75.

¹⁹ Werner Heisenberg, *Válogatott tanulmányok, i. m.*, 102.

„Ateista verset még nem írtak; s ahogy a modern fizika sugárzássá differenciálja az egész anyagi világot, úgy finomul szellemmé a földi matéria sok tüntetően materialista költeményben. A szerelemben és minden misztikumban mindig istennek vagy isten modifikációinak a mágnese borzongatja a költők idegeit. Még esetleges kételyük, lázadásuk és panteista önistenítésük is csak új és rejtettebb kísérlet a csöndes vagy rettentő titok, az igazság megközelítésére és megvilágítására; s ebben is nemegyszer filozófusoknak és egyházatyáknak a rokonai.”²⁰ A *Harc az ünnepért* poézisa belefoglalhatja-e a lepusztultság ellenkezőjeként a hal és a háló ikonszerűségével és mozgásalakulásával létszemléletébe az ünnephez vezető rejtékutat is? És mindez visszavezethető-e az *Új lakásban* első publikációjáig?

Hogy ez a kérdés benne van a vers poétikai lehetőségében, azt éppen a következő, *Napsütés az erkélyen* vers fordított szerkezeti építkezése bizonyítja. Az utóbb *Őszi erkélyen* címen véglegesített vers először ugyanis *Napsütés az erkélyen* címmel a Pesti Napló 1927. november 6-i számában jelent meg.

A vers materialisztikus rajzolata kiszorul a környezetrajzba, míg maga a vers egészében megelőlegezi, és az új lakás kiváltotta gyönyör-ima okán a *Harc az ünnepért* metafizikáját gondolatja végig. Ezért is helyezi majd a költő ezt a verset az 1943-as *Összes versei* gyűjtemény *Régen és Most* kötetébe. A vers azt a poétikát formázza, amely 1927-től kezdődően szintén jelenlévője a Szabó Lőrinc-i pályának. Csak végleges kidolgozására az 1938-ban megjelentetett kötetben tesz először kísérletet, amelyet Halász Gábor Nyugat-beli kritikai írásában azonnal vizsgál is igazol. „Íme az ellentétre fordult romantika; valamikor az elvagyódás jelentette a lélek szabad röptét, a kötelékek lehullását, nem is olyan régen még a képzelet eufóriás állapot volt, szinte testi gyönyörűség, ma beteges kényszer és röstellt gyengeség, a lélek hibája. A kor légnomása változott, és a régi szabad lélegzés kapkodó, ziháló lihegésre fordult. De a »külső isten«, az újból felszabadító már

²⁰ Szabó Lőrinc *Isten és a világ* című rádióelőadása, 1940. március 25., húsvéthétfőn, 17.35–18.10-ig, a rádió Bp. I. adóján. Közlésünk alapja: autográf javítású gépirat, PIMK, letét, file: 14.2376–78., 14.2332–2343. = Uő, *Irodalmi tanulmányok, előadások, kritikák, szövegg., jegyz., utószó* Kemény Aranka, Osiris Kiadó, Bp., 2013 (Osiris Klasszikusok), 566.

megszületőben van. Amikor elkapja a társulás eddig kikerült sodra, amikor a közösség idegen valóságát kezdi érezni, új értelmet kap az én is. A végső diadaléretet a megsemmisülés; a termékeny áldozat, amit meghoz a mag a növényért, az egyes az egészért, a jelen a jövőért, ami benne élt, ha rejtett igényként is. »Elbúcsúztam magamtól. Hogy mi lesz – én is csak sejtem. Teszem óriás – keretté tágult. Legnagyobb alázat – te legnagyobb hit, segíts meg! Segíts – te is, szerencse!« Az egyén magánál erősebb erők vonzásának enged, tévelygő akaratát vaskényszer irányítja végre határozott cél felé. A repülőút mélyebb értelme a rohanó gépbe zárt utas számára, a »boldog kiszolgáltatottság«; az én gögös-csüggedt önkénye helyett a valóság kemény-nyugtató parancsuralma.” Majd hozzáteszi legmélyebb megfigyelését: „A régi kötetnél a vers, most az ember állott a mérlegen: egyik sem kisebb rangú a másiknál.”²¹ A materializmus és az ateizmusellenesség oximoronjában hullámmódon alakuló kettősség mindegyik poétikai variációban benne él a Szabó Lőrinc-i költészetben 1927 után.

Hogy Halász Gábor mit is ért „külső isten” alatt? Az e világi hatalmat vagy a teremtő-elrendező erőt? Gottfried Benn hitetlenségét vagy T. S. Eliot hitét? Ez Szabó Lőrincben is hullámmódon alakul az évtizedek során. Amikorra *Őszi erkélyen* címmel végleges formát ölt, akkor már a „harc az ünnepért” kereső üzenetébe zárja a vers utolsó versszakát. És ha a harmadik versszakban megtartja ugyan nagy nyelvi ötletét („kék halál”), de mindezt a jövőbe alakulás helyett már perfektként a jelenben elértként fogadja tényként („lesz” helyett „lett”-ként), melyből az utolsó versszakban kivezethet, a teljes versszakot az ünnep elégiai légkörébe emelve. A versszak végleges beteljesültsége egyben előképe a *Tücsökzene Az elképzelt halál* című fejezetében a vágyott lepkévé vedlésen át beteljesedő metamorfózisnak:

s egy nyomorúlt
földi lélek az égbe hullt,
a megváltásba, föl, ahogy
fölfelé hal meg a mocsár,
mely a napon addig sütkérezik,
míg elfogy s észrevétlen a
kéklő mennyei üdvösségbe száll.

A két vers 1927-ben, első publikálásukkor, és utóbbi átdolgozásaikban eképpen kétfelé szállt, másképpen egészült ki véglegessé.

A „külső isten” poétikai képének kiszűrése, mely éppen az e világi „külsővé” válás ellenében az ember helyének az „evilágiság” túllépésében való elringató ima és gyönyör összeszótt kettősségét, sőt eggyé szótt vágyakozását poétizáló sejtelmét csillantja fel költészetében – ez lesz az „új lakás” kiüresedésének, materializálódásának folyamatosan vágyott ellenpontozata. Örök belső küzdelme, amely éppen a poézis embert elhelyező létezési lehetőségét idézi meg legjobb pillanataiban. Az 1927-re következő, végzetessé dramatizálódó 1928-as

²¹ Halász Gábor, *Harc az ünnepért: Szabó Lőrinc verseskönyve*, Nyugat, 1938/7. II. k. 61–63. = *Uő, Tiltakozó nemzedék. Ősszegyűjtött írások*, Magvető, 1981, 806–807, 808.

állapotfelméréseiben éppúgy, mint az öntudattal is kimondott-felvállalt *Harc az ünnepért* korszak ámulat szőtte hangvarázsolásaiban.

***

Hogy miként és hol is helyezhető el mai térképünkön ez a Gólya utcai lakás? A ház mai címe: Bókay u. 56. Az Apáthy utcai sarokház. Az Üllői út felé tekintő erkély mögötti lakás. Még a múlt században a költő özvegyét autóval végigvittem valaha volt lakásaikat megmutatni. Erről a lakásról csak keserű emlékek éltek benne, és hozzátette, igen, ez volt az. Innen mennyszer néztem, és vártam haza Lőrincet...

Beletekintve az éjszakába. Rossz emlékek? A költő emlékezetében mégis a fővárosban való meggyökeresedésének pillanatát idézi. 1940-ben, az Arany János-érem ünnepélyes átadásakor mondott beszédében az első önálló lakás birtokbavételéről mint életének egyik különösen fontos eseményéről emlékezett meg: „A VIII. kerületi Gólya utcában

új harmadik emeletet [második emelet volt, csak a magasságszint miatt emlékezett a költő utóbb ekként!] húztak egy régi házra, és én jó néhány esztendői albérleti hányódás után végre a magam ura lettem a magam fészkeben. Ekkor vertem igazán gyökeret Budapesten. Órákig időztem feleslegesen a készülő új lakásban (amelyről verset is írtam), s néztem, hogyan gyalulják le a parkettet, hogyan festik ki kedvem szerint a falakat, – még idegen volt a lakás, de ahogy a versemben írtam, máris az volt, ami a bogárnak a páncél, s ostromolt katonának a fedezék. Volt már igazi otthon, ahol lehajthattam a fejemet, s igazán szívem mélyéből sóhajtott fel a versem.” Az önálló otthon jelentőségét életében így jellemezte az idézett ünnepi beszédben: „Magyarország legérdekesebb, legizgatóbb természeti alakulatának, képződményének tekintetem a városomat, s hogy egy kicsit mindedig mégis idegen maradtam, azt csak akkor vettem észre, amikor először költöztem benne főbérleti lakásba.”²² Majd még később, 15 év múlva így kommentálta ezt az eseményt: „Ezzel váltam valóban budapesti lakossá!”²³

***

Hozzám miért lehet közel e tájék? Újabban a személyi igazolványba nemcsak a szülővárost írják be. A kerület külön várost is jelent. Légvonalban nem is olyan messze születtem, a Röck Szilárd utcai Bábaképzőben, pár évvel e versek keletkezése után. Sőt, a költő még akkor is ott dolgozott Az Est-lapoknál – akkor már a Magyarországnál –, még közelebb szülőhelyemhez.

²² Szabó Lőrinc, *Húsz év Budapesten = Uő, Emlékezések és publicisztikai írások*, szerk., jegyz., utószó Kemény Aranka, Osiris, Bp. 2003 [Osiris Klasszikusok] 515.

²³ Szabó Lőrinc, *Vers és valóság, i. m.*, 52.

Monspart Sarolta

Az én „Majorom”, a Városmajor

Nem emlékszem, csak szüleim elmondásából, hogy a háború után milyen is volt a Városmajor. Pedig ott figyeltem a babakocsiból, mikor Édesapámmal mentünk kecsketejért hetente kétszer is, Húvösvölgybe. Akkor is, és most is, 70 évvel később, itt lakom a szélén, a nagy zöld terület érintőjén. A hét évtized alatt csak egyszer laktam pár évig Pesten, a Margitszigethez közeli Balassi Bálint utcában.

A Városmajor régen is, és most is négy különböző területből állt/áll, köztük egy-egy átjáró utcával, amelyeken régen még autóforgalom is volt. A Csaba utcánál kezdődő első rész adott helyet a két templomnak, a tenispályáknak, és később a szabadtéri színpadnak is. A második rész a Szamos utcától gyalogosan a legforgalmasabb, hiszen a Nyúl utcai tömegközlekedés megállói adták/vitték az átkelő utasokat. Sokáig csak egy játszótér, később egy bekerített labdarúgó- és kosárlabdapálya adta a hangzavart Kisfaludy Stróbl Zsigmond 1940-ben készített első világháborús emlékműve közelében. A harmadik rész, a Temes utcán túl talán területileg a legkisebb, a Beethoven-szoborral, amelyet 1932-ben Horkay János alkotott. S a negyedik rész sokáig áthatolhatatlan volt, bozótos, út és ösvény nélküli, egészen a János-kórház melletti villamos-körforgalomig. Mindig volt és van hajléktalan lakója ennek a területnek. A fogaskerekű vasút már 1874-től innen indult fel a hegyre 2800 méteres pályáján, valamint sokáig kertészet is árulta mellette a kertekbe való növényeit. Most már egy új gimnázium, tenispályák és a megszűnt BSE kosárlabdacsarnoka egy nagy parkolóval is ebben a negyedben terpeszkedik.

A rövid és nem teljes bemutatás után, ismertetem kettőnk együttélését az utolsó 70 évben.

A Városmajor úti Általános Iskolába jártam nyolc éven át. Amelynek egyik tervezője egy szépreményű fiatal építész, bizonyos Karl Kosch volt, akit inkább Kós Károly néven ismerünk... Akkoriban még nem volt szabad egyedül a legközelebbi úton, a Városmajoron átmennem az iskolába, hanem körbe kellett az utcákon kockázva haladnom. Sok furcsa történetet meséltek az áthaladó felnőttek, akár a „mutogatós bácsiról”, vagy a ridikült/táskát vállról elkapó „urakról”. Alig értettem, mitől féltenek.

Gyermekként a három öcsém mindig mehetett játszani a Városmajorba, míg én, a leány sosem. Ezért aztán nem is a szüleimre, hanem a Majorra neheztem. Alig tehettem be a lábam a nagy, zöld parkba. Pedig sok népünnepen, május elsején felhallatszott a zene, a zaj, de csak a teraszról bámulhattam szomorúan az eseményeket. Így életem első 15 évében nem voltunk jóban, haragudtam rá. Három évszakban, de télen néha nem.

Kivétel volt a pár hét kemény tél. Hidegben felöntötték az első majori tenispályákat, és órákon át korcsolyáztunk. Azok az idők felejthetetlenek. Szinte

az iskola összes tanulója, leányok és fiúk, ott siklottunk különböző minőségű korcsolyákkal, eltérő sportolói tudással, míg tartott a nagy mínuszos hideg. Együtt voltunk, szórakozva sportoltunk, ismerkedtünk és bolondoztunk. Fantasztikus sportpálya volt a majori, természetes jég. Úgy éreztük minden évben, hogy nagyon hamar jött a tavaszi felmelegedés, a jégpálya olvadása.

Már gimnazista voltam, mikor megismerkedtem a tájfutással. Egyre gyakrabban, hetente többször is a Városmajoron át futottam a János-kórházig, és onnan tovább Hűvösvölgybe, Solymárra, Nagykovácsiba vagy Budakeszire. Akkoriban nem volt nagy gépjárműforgalom, szerencsére. A bemelegítő, lassú első ezer méter sok nézelődéssel a Majoré volt. Lassan, de megszerettem! Hiszen itt még a futótempó sem volt gyilkos, hasonlóan az edzés végén a levezetés utolsó métereihez. Később a hátsó, negyedik Városmajor területén, ahol a legkevesebb gyalogossal lehetett találkozni, kezdtük el Skerletz Iván tájfutó, sportbarátommal az intervallumos edzéseket, a rövidebb résztávokat. Alapos bemelegítés után 100 méter lendületes 30 darab, s köztük 100 méter lassú futás. Oda-vissza a kisúton. Nem könnyű edzés, de szuper a „díszet”, körülölel a Major. Szívesen futottam itt, még árnyék is volt a szép nagy fák alatt.

Érdekes, de úgy emlékszem, hogy talán sosem voltam szerelmespár tagjaként a Majorban senkivel: nekem az egy sportstadion volt. A legcsodálatosabb, amelyet a természet ad: oxigéndús levegő, rugalmas földtalaj, évszakonként változó külső, árnyékos futópálya, csicsergő madarak kora reggel. Télen a frissen hullott porhóban futni a legnagyobb élvezetek egyike!

Aztán a második 15 év után jött a rohadt kullancs és a betegséget nem ismerő orvos. A gyógyulás éveiben megint alig jártam a Majorba. Erről nem tehetett. Majd mindenhol, de másutt kerestem a gyógyulást, a két, majd egy bottal járást, a lassú futást újra. Valamint a saját elvesztett egész éneket, az új feladatokat az élsportoló helyett. Ha már itt tartott a Jó Isten, akkor valamiért csak tette!

Közben családalapítás Péterrel, Botond gyermekünk érkezése, s lassan kezdődött az élet előlről. Botond is a városmajori iskolába került elsősnek, s boldogan mehetett az átfogón át, keresztül a Majoron nap mint nap az iskolába és vissza. Később kaptam egy kutyát, akit mindennap reggel a munka előtt én „legeltettem” a Majorban. Gyorsan jóba lettünk újra a régi utakkal, fákkal, a megszokott eldobott szeméttel... S volt már néha idő arra is, hogy kint ülve a teraszon csak nézzem a szépen zöld, égbe nyúló, vagy a széltől haragosan hajladozó fákat akár fél órán át is. Estefelé gyakran repkedtek denevérek, s később baglyok is. Nagy szerencse és jó érzés a Városmajor szélén lakni! Micsoda véletlen, hogy itt lakom, s a teraszon ülve hallgathatom a nyáresti tücsökzenét, az esti előadást a szabadtéri színházból. Milyen mázli, hogy reggelente most már Derke kutyával köszöntjük a többi ebet, gazdáikat, a parkfenntartókat és a mindig ugyanabban az időben áthaladókat. Úgy érzem, ez az én Majorom, az én természetdarabkám, az otthonom. Is.

S végül, most, hogy mindjárt 70 éves leszek, előre megkaptam a legnagyobb meglepetés ajándékot, a tavasz végén átadott városmajori futókört! Ezt nekem – is – készíthették ajándékkul, gondolom, remélem és használom. A kullancsos sánta lábammal nem tudok futni, gyalogolni nem szeretek, tehát futó mozgással, sántán és nagyon lassan, de haladok a pályán. Épp az egyik

nap megkérdezte egy kisleány, fogva édesanyja kezét még, hogy ez a néni mit csinál?! Jól látta, nem fut, nem gyalogol, mint a többiek, de ott kacsázik valami-féle mozgással a futókörön. Egy könnycsepp kigördült sajnálva önmagam, de boldogan és örömmel haladtam az idén kapott futókörön a Városmajoromban!

Rockenbauer Zoltán

A Bródy–Szentkirályi sarok

Nemigen szoktam arra járni mostanában. Vagyis, az elmúlt húsz évben. Pedig nincs messze, de nem esik útba. Még szerencse, hogy van internet, van „street view”. Ki se kell mozdulni, be lehet barangolni a halott, virtuális utcákat. A ház a sarkon ugyanolyan spenótzöld, mint régen, az ötödikre innen nem lehet fel-látni, de az utcáról se lehetett. Pontosabban, egy kicsit azért igen: ezért csődült össze a nép, amikor én viccből kiültem az ablakunk szélére, és kilógattam a lábamat. Aztán apámtól akkora pofont kaptam... pedig azt hittem, tetszeni fog neki, hogy milyen vagány vagyok.

Itt alul, a sarkon, fodrászat volt. Anyám csak leszaladt, persze csak ha előre bejelentkezett korábban. Néha engem is levitt, ha nem volt hová tennie. Félelmetesek voltak a nagy fémburák, melyekben a gondosan berakott frizurák száradtak. Jól látom? Most a kirakat csokoládét hirdet? Ennek biztos örültem volna. Szemben a gyógyszertár – most is gyógyszertár. Anyám itt kezdte gyógyszerészkarrierét. Ha ránézek a bejáratra, megcsap a patikaszag. Egy illat, ami már nem létezik. Ma kozmetikumokat árulnak, meg sokféle fogkrémet, csupa szép bolti árut, nem kis tégelyekben, fehér papírdobozokban.

Mellette a talponálló is örök. Persze nem talponálló már. Söröző. Az átelleni sarkon a közért: „Szuper Coop”. A negyedik szeglet nem volt érdekes, nincs róla emlékem. Bródy 9.: szürke bérház volt, talán a Rádió része? Ki gondolta volna, hogy ez a Keglevich-palota? Cifra palota, zöld az ablaka... nem, ez a ház akkor egyáltalán nem tűnt palotának.

Schwarz bácsi zöldségboltja a házunk Szentkirályi utcai oldalában, na igen, az volt valami! „Ha jó forintját értékeli, úgy árainkat megfigyeli.” Istenem, Schwarz bácsi... nemcsak zöldség-gyümölcsös volt, de költő! Reggelente a maga szerette versikéket piros és kék festékkel, szépen formált kalligráfiákkal pingálta a kis táblákra, amelyeket aztán a ládákra tűzött. A körtésre például: „Édes, mint a méz, szem csak idenez”. Vagy: „Vétkezik, ha ebből nem étkezik” – ez minden gyümölcsre jó volt. A bejárattól jobbra lévő vizont nem értettem: „Ha egy kiló dughagymát jó földbe tesz, nyolcvan kilogramm termése biztosan meglesz.” Dughagyma? Mi az? És egyáltalán, kinek jut eszébe hagymát termelni a város közepén? Schwarz bácsi zsidó volt. Nem nagyon tudtuk mi az, nekem a zöldségest jelentette. „Szaladj le a zsidóhoz, hozzád fel 20 deka darált mákot!” – mondta a nagyanyám, és én futottam, mert szerettem a mákos tésztát. Schwarz bácsi természetes ember volt, nagy hasát kék köpenybe burkolta. Az

orra olyan volt, mint az újkrumpli, amit árult. Ha vettünk valamit, a kezembe nyomott egy marék dióbelet, vagy szilvát, naspolyát. Szerette a gyerekeket, pedig csentek tőle. De ő adott – csak úgy –, hogy a gyerekek is szeressék őt. Meg a szülők. Szerettük Schwarz bácsit, hát persze hogy hozzá jártunk vásárolni. A bolt félhomályában is megbújt még két vers, hosszabbak, mint a kinti rigmusok, és ezek sosem cserélődtek. Bekeretezve lógtak a falon. Az egyik az édesanyjáról szól: „mindig gondolj jóanyádra, a születésnapjára...” – vagy a születésed napjára? –, „ki a szíve alatt hordott”... valami ilyesmi... nem emlékszem már. Szíve alatt? Úgy tudtam, hogy a hasában, mindegy. De ezt sosem mertem megkérdezni, meg azt a másikat sem, az Auschwitzról szól, és nagyon komornak tűnt. „Most rögtön vegyen – boldogan egyen” – ezeket szerettem.

Voltak gyíkjaim otthon. (Meg papagáj, zebra-pinty, békák, halak, hörcsög, tücsök, mezei pocok... mikor mi, sót apám egyszer egy mongúzt is hozott Indiából.) Schwarz bácsi megengedte, hogy nála fogjunk legyen a gyíkoknak vacsorára. Osztálytársaimmal egész délután legyeket hajkurásztunk a gyümölcsös ládáknál. A végén a legyekhez még egy-egy almát is kaptunk ajándékba. Schwarz néni picike asszony volt, Schwarz bácsi mellett különösen picikének látszott. Schwarz néni egyszer csak meghalt, és Schwarz bácsi becsukta a boltot. Sötétkéek köpenyét világos vászonöltönyre cserélte, fején siltes sapkával elegánsan és magányosan sétált a Bródy Sándor utcában. Aztán nem láttuk többet, mondták, kiment a lányához Izraelbe. Jött egy új zöldséges, de ő már nem írt verseket, a régi berendezést újra cserélte. Nem volt sikeres. A boltból hurka-kolbász áruda lett. Ma kínai büfé.

De nem Schwarz bácsi volt az egyetlen híresség errefelé. Az utca végén, a Múzeum körüti sarkon egy öreg cipőfűzős árulta a portékáját. Neki nem volt boltja, csak ült az utcán egy zsámolyon, mellette állványon lógtak a cipőfűzők. Ha felállt, akkor is pont akkora volt, mint mikor ült. Akkora, mint mi, gyerekek. Mert nem volt lába. Azt mondták rá: hadirokkant, ezért engedik neki, hogy ezt csinálja. Két combcsontja cipőbe bújtatva, ügyesen, döcögve tudott rajtuk menni. Nem, nem is cipő volt, inkább mint két kerek, bőrből varrott virág-cserép. Érdekes, hogy pont a cipőfűzőüzletben találta meg a megélhetését. „Fiacskám, hozzá már nekem egy kis vizet” – mondta, ha arra szaladtam, és a kezembe nyomott egy üvegpalackot. A Múzeum kávéházban nem kellett magyarázni, tudták, kinek kell a víz.

Fütyös Gyuri is fel-feltűnt errefelé olykor. A Múzeum-kert kerítésén végig-húzta a feszesen összetekert Esti Hírlapot. Mint a játék géppisztoly kattogása, olyan volt a hangja. Ő meg fütyült hozzá. Nem kivehető dallamot, hanem csak úgy, összevissza. Messziről meg lehetett hallani, ha közelített. A hölgyek gyorsan kitértek előle, mivel nem akarták, hogy az Esti Hírlap-tekercs az ő fenekükön csattanjon. Mert Gyuri egyetlen kerek feneket ki nem hagyott volna, amelyik elé került. Persze nem mindenki tudta, hogy Fütyös Gyuri valójában ártalmatlan, hogy a paskolás a jámbor szokása – így aztán néha beverték az orrát vérmes asszonyok vagy háborgó lovagok. Nem tudtuk, hol lakik, és főként, hogy hová tart délutánonként. Elhatároztuk, hogy kiderítjük, és tisztas távolságból a nyomába eredtünk. Összevissza járta az utcákat. Jó óra múlva az öt perc távolságra lévő Blahán kötöttünk ki, ahol délutánonként a sánta cigány fiú snóblizott a haverjaival. Rossz volt a lába, bottal járt, és hófehér volt a ha-

ja. Azt mesélték, purdékoraiban mezítláb a frissen kiöntött aszfaltba lépett, és azon nyomban megőszült. Később egyre rosszabbul nézett ki, már tolokocsiból árulta a villamosjegyet, és mintha kétszer olyan gyorsan öregedett volna, mint bárki más.

A Bródyban a legmodernebb csodának a Rádió erkélyére szerelt, fehér, négyzögletes óra számított. Egy óra, amely nem mutatóval körtárcsán, hanem csak számokkal jelzi az időt! Ilyet korábban sosem láttam, ez maga volt az atomkor. És rendkívül praktikus szerkezetnek bizonyult a tanév idején. Mivel a Trefort utcai iskola, ahová jártam, mindössze egysaroknyira esik egykori lakhelyünkől, én voltam az osztályból az, aki a leggyakrabban elkésett. Nem a pontatlan természetem miatt, ellenkezőleg. Hét-ötvenkor szólalt meg az iskolacsengő, és negyven másodpercig berregett. A csengetés végéig lehetett büntetlenül beérni, ezt követően az ügyeletes tanár kíméletlenül elvette a renitens diák ellenőrzőjét. „Gyermeke elkésett. Megintem” – ezzel a beírással adták vissza szülői láttamozásra, és otthon sosem vették jó néven az effajta üzenetet. Pedig én precízen kidolgozott módszer szerint érkeztem az iskolába. Reggel, ha a házból kimentem a Rádió órája 07.48-at mutatott, akkor szinte biztos volt, hogy őrrült vágóban még elkapom a csengő végét. 07.49-nél már jócskán megnőtt a bukás esélye, a 07.50-es repülőrajtnál viszont elszállt minden remény. Mármost, a negyvennyolcból nem akartam engedni, így lett belőle olykor negyvenkilenc. Ötven szinte soha.

Nézem a Google-n a Rádió erkélyét, a csodaóra hült helyét. Az okos telefonok mindent tudnak, nincs már szükség a diákoknak efféle mankóra.

Viszont a házakba még nem lehet virtuálisan bemenni. Aki nem ott lakik, annak a valóságban sem. Régen csak este 10-től reggel 6-ig zárták a kapukat, és ha az ember otthon felejtette a nagy, rozsdás kapukulcsot, a házmesterhez még mindig be lehetett csöngetni. Ezt azért nem szívesen kockáztattuk, mert kétforintos díjért nyitotta a bejárati ajtót, és nagyon mogorván nézett hozzá. Féltünk a házmestertől – nemcsak kölyökként, még kamaszként is. Mindenféle összeírásokat vezetett a ház lakóiról meg a vendégekről, és az is örökre belénk vésődött, hogy elvette a labdánkat, ha az az ötödikről nagy dörrenéssel a földszinten kötött ki.

„Bródy Sándor utca 26. Funkció: lakóház, kávéház. Építés éve: 1912. Használatbavételi engedély: 1912. ápr. 29. 1992 büfé-átalakítás. Építető: gr. Károlyi Gyula. Építő: Kardos Iván.” Ezt mind most tudtam meg az internetről. „Kutatás: Németh Nóra.” Nevezetes telekre épült, mert a XIX. században – akkor még Főherceg Sándor volt az utca neve – „ezen a helyen állt egy lak, ahol élt, alkotott és elhunyt Egressy Béni (1814–1851), a Szózat zeneszerzője, a magyar nóták atyja” – miként ezt egy emléktábla jelzi az épület falán. Itt éljed, halnod...?

Mi az V. emeleti 4. számú lakás első bérlőjeként kerültünk ide. Merthogy az ötödik emelet lakóhelyiségeit a padlástérből alakították ki – úgynevezett emeletráépítéssel – 1960-ban. Ezek a lakások nem tartoztak az legelőkelőbbek közé. A mennyezet alacsony volt – mint a paneloké, másfél szoba, főzőfülke, picike fürdőszoba: 55 négyzetméter. Viszont nekünk nem is kellett további rokonokat beköltöztetni, mint a lejjebb lévő négyszoba-hallos apartmanokban élőknek. Az ötödiken erkélye se volt senkinek, és a belső udvar felé nem került kovácsoltvassal díszített, háromnyeddes körfolyosó, mint a többire. Mindössz-

sze egy sima korlát volt csak a hosszabbik oldalon – ami kijelölte számunkra a foci pályát. Széltében mintegy másfél méter, hosszában talán hat. Ez volt a legfurcsább foci pályája a környéken: egy gang. A Múzeum-kertben nem szerettünk labdázni, mert tilos volt, és a csósz a szúrós botját lengetve mindig elzavart bennünket, a Guttenberg téren pedig a labda állandóan kipattant az úttestre. A szomszédok az ötödiken meg valahogy csak eltűrték a gyerekek okozta a ramazurit. A családok egy időben vették birtokba – vagyis örökbérlésbe – az emeletráépítésből kiutalt lakásokat, a frissen alakult Televízió segítette hozzá őket. Apám akkoriban az ifjúsági osztályon dolgozott; az emeletre költözött, többek között, Bornyi Gyula, számtalan tévéfilm operatőre, nejevel és az ikrekkel, Mezei István, szintén operatőr (nevéhez fűződik egyebek mellett a *A Tenkes kapitánya*) és a Kezdy Lóránt – Schäffer Judit neves díszlet- és jelmeztervező házaspár. A szomszédok összejártak meccset meg táncdalfesztivált nézni, és nem bánták a gyerekhancúrt. Vagy ha bánták is, nem szóltak.

A lentebb lakó srácoktól valójában egy dolgot irigyeltem. Az ötméteres belmagasságot. Akkora karácsonyfájuk volt, hogy azt tényleg csak az angyalok tudták feldíszíteni, mert ahhoz bizonyos, hogy repülni is kellett. Később, mikor rájöttem, hogy nem a kis Jézus hozza hozzánk az embermagas fenyőfát az utcai ablak felől, hanem az apám a pincéből, akkor is rejtély maradt előttem, hogy a Zicsiek négyméteres fája hogy a patvarba került a lakásukba. És miként lehetett úgy feltenni a csúcsdísz meg az angyalhajat, hogy a gyerekek ne vegyék észre? Ezt tulajdonképpen ma sem értem.

A pince azonban jó hely volt, mikor már nagyobbacska voltam, apámmal együtt jártunk le a fát vágni. Megmutatta, hogy üssem szét a tűzifát úgy, hogy közben ne vágjam le a lábam. A pincének jó szaga volt, a dohos fa illatát valahogy szerettem, vagy legalábbis nem zavart. Az alágújtós – ez a zsírpapírba csomagolt, fekete olajjal átitatott fűrészpor-kocka – pedig maga volt a mámor. A pincesor közepén kallantyús vassal felszerelt vaskos vasajtó feszített büszkén. Szürkészöldre volt festve, mint a játék tankok, sokáig nem tudtam, mit rejthet, mivel nem volt szabad bemenni. Légópince, bombázáskor majd jól jön. De a hatvanas évek vége felé komolyan senki nem tartott légitámadástól. Én például biztosan nem. Apám kitalálta, hogy a házban lakó gyerekeknek lehetne itt pingpongtermet nyitni. Ez anyámnak is tetszett, mert addig a szobaasztalon pingpongoztunk galuskaszaggatóval, amit nagyon nem szeretett. Apám csinálta gézből a hálót, „bajusz” – valójában violinkulcsos – pingponglabdát pedig 1 Ft-ért lehetett venni a trafikban. Apám azt állította magáról, hogy pingpongasztalt is tud csinálni. Tudományosan utánanézett a méreteknél, és a közeli barkácsboltban vett egy irdatlan nagy farostlemezt, meg léceket merevítőknél, lábaknak. Csakhogy kiderült, egy rendes versenyző nem fér el a légóban a belső tartóoszlopok miatt. Már csak ezért is volt jó, hogy az apám gyártotta az asztalt, mert így pont akkorát csinált, ami még befért. Igazi hálót is vett nekünk hozzá. Aki itt tanult meg játszani, annak a lecsapásai egy rendes pingpongasztalon biztosan nem sikerültek hosszúra!

Később, mikor kinőttünk a pingpongos korszakból, Horváth György barátommal – ő a harmadikon lakott – kiállítóhelyé alakítottuk át a légópincét. Gimnazisták voltunk, és megörültünk Herbert Read *A modern festészet* című könyvéért. Naponta írtunk egy manifesztumot, és szörnyű avantgárd műveket

hoztunk létre dadaista szellemben. Györggyel, valamint néhány trefortos, illetve apáczaís osztálytársunkkal közösen megalapítottuk a loyalista mozgalmat – előkelőbben: *Il Loyalismo* –, és alkotásainkból a Bródy Sándor utca 26. szám alatti légópince-galériában megrendeztük az *Első Loyalista Kiállítást*. Még freskókat is készítettünk a meszelt falra – na, nem túl nagyot, mert filctollal ez igen szaporátlan munkának bizonyult. Kisjózsi, aki az ötödiken lakott, és két évvel volt fiatalabb nálunk, kevésbé érdeklődött a képzőművészet iránt, ő pop-együttest alapított – szólógitárosnak megnyerték a nagynevű Elixír együttes frontemberét –, és saját számaikat mutatták be szigorúan válogatott közönség előtt. Ilyen színes volt a Bródy Sándor utca 26. underground sport- és kulturális élete a hetvenes évek második felében.

Hogy később mi történt itt, nem nagyon tudom. Érettségi után elköltöztem otthonról, a gyerekkori pajtásaim is fokozatosan. Második férjével, Nagy Sándor díszlettervezővel, édesanyám lakott még ott 1991-ig, az ő halála után már nem jártam a házban. Utoljára tavaly voltam ott egy koszorúzáson. Tíz évvel korábban, még apám születésének 70. évfordulójára készítették munkatársai az emléktáblát:

„Indulj el egy úton, én is egy másikon...”
Ebben a házban élt 1960 és 1980 között
Rockenbauer Pál
a magyar televíziós természetfilmezés megteremtője.
Natura szerkesztőség 2003.

Rostás-Farkas György

Helyek és emlékek

József Attila óta: nézem a Dunát, ahogy úszik a dinnyehéj, és legalább addig fogom nézni, amíg el nem múlik az emberi emlékezet.

Valamikor nagyon régen, de nekem úgy tűnik, hogy tegnap volt, amikor gondoltam egy nagyot, és eljöttem Újkígyósról, az én kis szülőfalumból, Budapestre szerencsét próbálni. Jól emlékszem: mindössze 54 forint volt a zsebemben. Ezzel a szerény munícióval, no meg hatalmas tudásvággyal indultam, hogy bevegym a székesfővárost. Nem volt szállásom, és pénzem sem elég, hogy legalább egy szobát kivegyek. A soroksári Duna-parton ütöttem tanyát, ahogy ma mondják: ott csöveztem, Isten szabad ege alatt.

Azóta is különleges kapcsolat fűz a csendesen, méltóságteljesen vonuló vízhez. Megnyugtat, biztonságot sugall a látvány, a hang, az illat.

Minden perc egy örökkévalóságnak tűnt, hallgattam a csöndet, a Dunát, és próbáltam olvasni a csillagok üzeneteiben. Víz, erdő, fény – üzentek a múlttól, őseim szelleme ide is elkísért. Úgy emlékszem mindenre, mintha tegnap történt volna.

Nem voltam egyedül, mást is idevetett a jó vagy rossz sora. Állt már ott néhány kalyiba, szerencsémre barátságos lakókkal. Itt ismerkedtem meg a rendkívüli tehetségű költőtárssal: Rác Lajossal is, aki hozzám hasonlóan feljött a nagyvárosba szerencsét próbálni. Sajnos veleszületett betegsége korán elvitte közülünk.

Itt a soroksári parton élt Lyukajti is a feleségével. Télen a kunyhó teteje szolgált hűtőszekrényként, itt tároltam az elemőzsiát, amelynek bizony néhány napján lába kélt. Lyukajti be is ismerte, hogy ő volt a tettes, de mint mondta, náluk sok az éhes száj.

Napközben a város utcáit róttam, minden múzeumot meglátogattam, minden szép palotát megcsodáltam. Néztem a hirdetések, mihez is kezdhetnék. Verseket már gyerekkorom óta írtam. A belváros kellős közepén egy nagy plakát hirdette, hogy Fodor Andrásnak író-olvasó találkozója lesz.

Úgy döntöttem, én is elmegyek az Írók Boltjába. Ez a találkozás sorsfordító lett az életemben. Azóta is minden irodalmi estemen elmesélem, hogy találkoztam a „költőóriással”. Ittam a szavait, elegancia és bölcsesség...

A szünetben odamerészkedtem, és egy pár kérdést intéztem hozzá. Remegett a lábam és dadogott a szám, de összeszedtem minden bátorságomat.

Beszélgetni kezdtünk. Mondtam, hogy én is próbálkozom a versírással. Rögtön azt mondta: szeretném látni!

Pár nap múlva elvittem a lakására néhány versemet. Nyomban elolvasta valamennyit. Néhányat rögtön el is helyezett az ÉS-ben, a Magyar Ifjúságban és több napilapban. Attól kezdve, amíg csak élt, összefonódott a sorsunk. Bejártuk a fél világot, elkísérhettem író-olvasó találkozóira. Hajnalokba nyúló beszélgetéseket folytattunk.

A Liszt Ferenc tér, az Írók Boltja azóta is Fodor Andrást idézi számomra, ahogyan útjára indít egy csorro cigány fiút, aki a mindenségről álmodik...

Surján László

A maradás háza

Micsoda ötlet! Lehet Nógrád megye díszpolgárát, aki idejét legszívesebben a Mura mentén tölti, és érzelmileg kötődik még Sajkod miatt Veszprém megyéhez is, arra készíteni, hogy Budapest egy pontjához írjon szerelmi vallomást? Úgy éreztem magam a kérést olvasva, mint az a jóember, akit Strasbourgban, az Európa Parlament ottani épületében szólítottam meg, hogy árulja el, merre van ez és ez a terem. Ne kérdezzen engem, még csak tíz éve vagyok itt, hagyott faképnél.

A megtisztelő felkéréssel azonban így nem bánhatok el. Kiszámolom: hatvanhét éve vagyok fővárosi lakos, sőt az ezt megelőző hat évből is néhány hónapot egy Széna tér melletti lakás egyik szobájában töltöttük hárman a szüleimmel. A szobának az utca felé eső fala ugyan hiányzott, de apám valami

nagy ponyvával lezárta a nyílást, hát kiesni nem lehetett. 1946 tele azután Gödöllőre kergetett innen. '47 szeptemberében iskolakezdésre Pestre jöttünk, majd '51 tavaszán visszaköltözhattünk Budára, persze időközben begyógyult az utcára tátongás. Akkoriban a ház a Csalogány utca 52. névre hallgatott, de pár évvel később Hattyú utca 16.-ra magyarosították.

1953. március 6-án reggel itt, a III. emeleti lakásunkban hallottuk a rádióból, hogy Sztálin meghalt. Na, most már könnyebb lesz, vélte édesapám. Szüleim érezhetően könnyebb szívvel indultak munkába. Délelőtt 10 órakeresztény országos gyász volt, az utcán megálltak a járművek is. Délelőtt különórám volt Pesten, de késtem, a buszomat a Vörösmarty tér torkolatánál érte a 10 óra. Megállt, de az ajtót nem nyitották ki. Nem sérthettem meg tehát a gyászt, de komoly erőfeszítembe került, hogy szembe ne röhögjem azt a rendőrtisztet, aki haptákba vágta magát s tisztelgett, amíg a gyászperc le nem telt. Az órámbefejeztével vissza a Hattyú utcába. Ebéd, s kettőre indultam fel a Várba: az iskolám a Táncsics Mihály utcában volt. Akkoriban váltakozva, hol délelőtt, hol délután volt a tanítás. Miért, miért nem, picit kerültem, s a Batthyány és az Ostrom utca sarkán járva megláttam egy szénszállító lovas kocsit. A kocsis már a bakon, a kísérője pedig egy kislánnyal az ölében egy széndarabbal rajzol a falra. A kocsis nőgatja, és kocsis módra cifrázza a gyere már! felkiáltást. Jövök már, szól a felelet, ugyancsak szexuális tartalmú felszólítással nyomatékosítva a késlekedés okát: legyen már öröme ennek is! A falon évekig ott volt a rajz, egy elég ormóttan baba mint ennek a sajátos örömnak a jelzése.

A Hattyú utcai lakáshoz egy másik, keményebb élményem is tartozik. 1956. november 4-én hajnalban éktelenül dübörgő, ajtó-, ablak- és szívremegtető ágyúzásra ébredünk. Egy darabig csak vártuk, hogy vége lesz, közben peregettek a Miatyánkok, de azután a többi lakóval együtt a pince mellett döntöttünk. Valami azonban fenn maradt a lakásban, s kérésemre felengedtek érte, azzal a szigorú utasítással, hogy az utcai szobákba nem mehetnek be. Lehet egy 15 éves től ilyesmit komolyan elvárni? Az ablak betörve, az egyik festmény átlöve, de nagyobb kár nem volt. Óvatosan kinéztem, a ház előtt tankok. Az egyik tankágyú elkezdett forogni, miközben a csöve felfelé emelkedett. Egy pillanatra pont belenéztem az ágyúcsőbe, amitől persze remegni kezdett a lábam, s gyors ütemben iszkoltam a lakás távolabbi részébe. De nem dördült lövés, csak én jöttem rá: okosabb, ha szót fogadok.

Ugyanebből az ablakból néztük még pár nappal korábban, mindenszentek este, az ablakokba kitett gyertyák fényét, és ennél az ablaknál erősödünk a decemberi néma tüntetés órájában a daccá fagyott csöndességtől.

Ez előtt az ablak előtt állva utasította el édesapám egy ismerősünk ajánlatát, hogy másnap induljunk messzi idegenbe. Szólni nem tudtam, de remegve fohászokodtam, hogy ne tegyék. Tudod, fiam, mondta apám később, most sokan elmennek, egyszer majd visszajönnek, és elmagyarázzák nekünk, hogy hogyan kellett volna élnünk.

Hattyú utca 16. Nekem a maradás háza. Maradtunk, s megmaradtunk.

Tábori László

Egy ház a Szigony utcában

Több évtizedet töltöttem a Szigony utca egyik ún. Pap-házában. A ház egyik oldala a Szigony utcára, a másik pedig az akkor Pap-gödörnek vagy Pap-térnek nevezett, jelenleg Molnár Ferenc térre nézett.

A nevét onnan kapta, hogy egyházi tulajdonban volt. Szüleim az ostrom után költöztek a két és fél szobás lakásba, mert Baross utcai lakásuk bombatalálatot kapott. Gyermekkorom emlékei közé tartozik a padlás, ahol egy ideig még teregettek, és az udvaron lévő poroló, melyen prakkerral porolták a szőnyegeket. A házban a földszinten lakott Németh úr, a házmester, aki a kaput minden este 11 órakor bezárta. Ő szedte be a lakbért, és ha elfelejtettem kulcsot vinni, ő adta oda a sperhaknit (kulcsszerű, görbe végű fémdarabot), mellyel aztán kinyitottam a lakásajtót.

Gyermekkoromban nagy élményt jelentettek a betlehemesek, jött egy vándorborbély, aki időnként levágta a hajamat, jöttek kintornások, akiknek papírba csavart filléreket dobtunk le az emeletről. A házban nyugdíjas ügyvédek, mérnökök, tisztviselők laktak.

A forradalom alatt a pincében ültünk, mindenkinek volt helye. Csak felnőttkoromban tudatosult bennem, hogy november 4-én életveszélyben voltunk: a nővéremmel az ablaknál állva néztük az orosz tankokat, melyek lassan jöttek lefelé a Práter utcán. Néhány perccel később kimentünk a konyhába, ahol az ún. lichthofból már szállt felfelé a por és füst. A kettővel alattunk lévő lakásba löttek be a tankok.

Novemberben aztán egy tank állt ott, amely ágyúcsövét a házra szegezte. A mögöttünk lévő Jázmin utcai iskolában felkelők tanyáztak, őket akarták elfogni. A forradalmárok viszont a pincerendszeren keresztül jutottak messzire, ugyanis a házak utolsó pincéi egy-egy vészkijáráttal össze voltak kötve.

A forradalom után a nővérem disszidált, a házba pedig ún. egyszerű emberek jöttek, társbérletek keletkeztek. A hatvanas évek végén meghalt a házmester, és átéltük Csurka István *Házmestersirató* c. darabját. A ház romlásának kezdete ehhez köthető. A kaput már nem zárták olyan lelkiismeretesen az utódai, a lakók már nem ismerték egymást, nem köszöntek egymásnak. Aztán a szüleim meghaltak, és a lakást elcseréltem. Azóta is időnként visszamegyek, leülök a téren, és nézem a hajdani ablakokat. Házunk, ez a józsefvárosi bérház sokáig az egész magyar társadalom leképezése volt, amely mint mikrokozmosz, tükrözte a valóságot.

Az utóbbi tíz évben aztán csupa jó dolgot hallok a házról. A kaput rendesen zárják, tisztaság, rend van, a közös ügyek rendben.

Néhány éve volt 100 esztendő a ház, akkor egy kis ünnepség volt Molnár Ferenc táblájánál. A házhoz egyre inkább közelít a megújult, feltámadt Józsefváros.

Kart Pál (jobbra) és a ház legidősebb lakója, több évtizedes kedves szomszédunk: Bálint Györgyné (2012)

Toót-Holló Tamás

Buja lidérc tánc, lombok közt rejtekező agancs

Ő egy fa. Róla írok. Ő hát az, akit az emléke a leginkább őriz. Hiszen Őrző maga is, ahogy én is az vagyok. Ő engem őriz. A hitemet őrizi. De nemcsak emlék. Létezik. Lélegzik. Borzong és berzenkedik. Lombosodik és gyökerezik. Táncol az erdővel, de közben őrizi a magányát. Az erdő szélén, Budán, közvetlenül a Hárshegyi út mellett áll. Az életem mellett áll. Ott áll, ahol élek. Ott élek, ahol ő áll.

A szakrális földrajz szerint épp olyan a térbeli helyzete, mint a falu szélén álló házé, amelybe bekopogva a garabonciás tejet és kenyeret kér.

Az a garabonciás én vagyok. De nem kopogtatok, hanem inkább álmélgodom.

Azon, hogy ágaival agancsot rajzol az égre. Azon, hogy a kérgén táncos kedvű lidérceket hív minden kéjek dicséretére. Mindennap látom. Azért élek itt, mert tudom, hogy mindennap láthatom.

Jutalmául annak, hogy hívott és megtartott. Jeléül annak, hogy magáénak marasztott.

Akkor éppen megint atomjaira hullt szét az életem, de ezzel is csak a szüntelen teremtés megújuló erejében lehetett részem. Hiszen a széthullás próbája is csak visszatérés az Első Anyaghoz. A Prima Materia a szüntelen teremtés mozgatója. Az örök jelen felé tartó örök visszatérés nyitlatlanul nyíló, szólíthatlan szólítása.

Nincs mit tennem: ha már egyszer így estem, akkor bizony így is kell megesnem. Ha már egyszer ágról szakadtam, szét is hullottam. De ha széthullottam, hát egyben is maradtam. Ha élesztőfű simogatott, közben éppen a zuhanás mámore szédített, amíg a fejem körül átbusckázva is csak a hetvenhét forgás próbája emésztett.

Ott van hát bennem a zuhanás. Ott van hát bennem a szétszakadás. Ott van hát bennem a megmaradás. Ott van hát bennem a szédület. Ott van hát bennem az átváltozás. Ott van hát bennem a rejtőzködés.

Rejtem is, amíg csak rejthetem. Magam vagyok a rejtek, amely elrejt engem.

Az Ősök napján villant elém először rejtte rejtező a fa. 2011-ben. Épp a minden „Egy” numerológiai varázslatának közeledtével. Ősök napja. Én így hívom azt, amit egy másik kulturális kóddal élve-halva mások a halottak napjaként tisztelnek. Akkortól élt a bérleti szerződés, aznap költöztem az új albérletembe. Magam elől menekülve. Vagy éppen magamból építkezve. Hogy ezzel eljussak oda, ahová egy korábbi életemben időzve, az akkori dolgozószobámból ki-kipillantgatva a tekintetem messzire szökött.

A Rózsadomb pasaréti lejtőjén szökött ki a tekintetem a budai hegyek közé. A Normafa és a Hárshegy felé.

Ez a fa a Hárshegyen áll. A Hárshegyi út szélén, de már lényegében az erdő részeként. Az erdő előretolt ékeként.

Ott áll, amerre rendre kinéztem a dolgaim közül az előző lakásom ablakán át. Megyek, amerre látok – mondhatnám. De nincs okom ezt mondani. Nem így élek. Nem így működöm. Nem ilyen, amikor akarát nélkül akarva alkot az akaratom.

Hiszen inkább arra mentem, amerre a megérzéseim hívtak. Mentem, amerre dolgom volt. A cselekvéstelen cselekvés összes lázas erejével. Minden ösztönös minden várakozás minden kétségbeesett gyönyörűségével.

Amikor az ingatlanügynök megnyomta a liften a hetes számot, átfutott rajtam a sejtetem. Hogy itt lesz dolgom. Egy toronyépület hetedik magasságában.

Aztán a lakást körbejárva kinéztem a Hármashatár-hegy felé nyíló ablakon. Azonnal láttam a kopár fa ágakkal ágas elágazódásai közt, ami bizony nekem szóló személyes üzenet volt. A szarvasagancsot. De azt is csak épp ággal-boggal. Gyönyörűséges és gyötrelmes bonyodalmakkal.

A torony hetedik magassága azóta már egy ezeroldalas királyregény egyik vezérlő motívuma. Nem adhatok mást, mint ami körülvesz. Holott ugyan ami kint van, az van bent. Ami fent van, az van lent.

Hiszen bár csobban a víz. Ahová megérkeztem, azon a helyen én éppen magam maradhatok, s a magam legjavából magamnak mindent bőséggel megtarthatok. Hiszen bár jelen lettem ott, ahol magamból magamnak részt is vettem. Hét toronynak magasságában, de ezzel együtt is csak egyetlen torony hetedik magasságában. A Kürt ünnepére várva váró magányban.

Csend van. Várok. Ezzel a csobogással pedig már éppen a vizekkel vagyok. A csend csobbanása a víz tisztasága. A víz tisztaságának szenvedés az ára.

Ami fent van, az van lent.

Ezzel megint a fát jellemzem már.

Aki akarja, részben láthatja. Meghívtam ugyanis őt is abba a könyvbe, amelyikben úgy sorakoznak a képek, mintha csak áldozóhelyeken járnánk, ha sorra-rendre rájuk vetjük a tekintetünket.

Sorra-rendre. A hét rendbéli út tiszteletére.

Ha éppen ugyan rázzuk a fát, s aztán fa rázza a földet, föld rázza a vizet, víz rázza az egész teremtett világot. Ha víz folyik a holtakhoz, holtaktól a folyóba, folyóból a hegyekbe, hegyekből a fellebbe, fellegből a villámba, hogy onnan csapjon az egész teremtett világra. Ha vetem magam zöld szemre, kék szemre, s hozzá még gyönyörűséges gyöngyszemre. Patak forrásából patak forrásába. Magas kőszikláról magas kősziklára, onnan meg az egész teremtett világra.

Ötszáztizetehetedik oldal. Az *Üsse kő* című kötetben. Hogy legyen képem hozzá, hogy rendre csak beszédes képeket hagyjak vele magam után. Mindig csak képeket.

Azt a könyvet még a Pasaréten írtam, de már itt, a Hárshegyen éltem, amikor megjelent. Ezért is kerülhetett be az utolsó oldalak egyikére a fa képe. Éppen még a nyomdai leadás előtt.

Ez az én áldozóhelyem az Ég alatt. Ez az én áldomásom az Ég szerelmére. Ez az én ünnepem szótlán szerepja az Ég és a Föld Menyegzőjének szüntelen gyönyörűségére.

Hiszen én itt megint csak lakva ismerem meg magamat. És a sárkány jelével érkező társamat.

Nem vagyunk sakálok. Nem eszünk döglött húst. Az egyik nagyvad megismeri a másik nagyvadat. Kell a vér a véredből, szomjazom rá. Ahogy te is az enyémre. Így környékezzük egymást. Így jut ki nekünk éppen ez a környék magunk megkönyékezésének barbár ünnepére, az ezerféle létezés mindig egyféleképpen pogány gyönyörűségére.

Hol máshol, mint az aranyerdő hajnali fényében? Hol máshol, mint a hetedik magasság részegségében? Ezért vagyok itt. Magamra várva, s kapva kapván téged is marasztalva. Téged éppen játszótársamul választva abban a játékban, ahol már minden játék csakis vére megy.

Only Lovers Left Alive.

Az életemet őrző ágak és gyöke-
rek pedig boldog bizsergéssel fel-
rezdülnek. Most már velük ágazom
el tovább. Ágakkal ágasan. Sárkány
tüzeben tüzesedve. Gyöngyszemek
fényében fürödve.

Lakodalmat lakok, üstöt főzök,
de még bizony teknőre is tálalok.

Nem árulok el vele semmit. De ezzel mindent elárulok.

Áruba ugyan bizony semmit nem bocsátva, de a lidérceket azért táncba szólítva. Persze szólítatlanul szólva. Egyet sem szólva, de azt is lassan mondva.

A fa láthatatlan része eddig csak az enyém. Meg a kiválasztottaké, akiknek megmutattam.

Az fent van. Nyáron lombkorona bújtatja. Télen hó takarja.

A látható részét kevesek kiváltsága látni. De láthatják. Ahhoz már hozzám kell megérkezni. A hetedik magasságba. Ami nem egyszerű, de nem is könnyű. Hiszen bár hét rendbéli útja van annak.

A kérgen táncoló és üzekedő lidércek viszont mindazok előtt ott tüsténkednek, akik kézbe veszik a garabonciások könyvét, a fekete varázkönyv betűerdejét.

Lelkük rajta.

Lelkem rajta.

Nem kell hozzá a Hárshegyen járni. Elég hozzá a kő misztériumát megtapasztalni.

Az első a könnyebb út. A másik a megmaradás útja. A kövek kövön maradásának marasztalása.

Fotó: Szondi György

Illusztráció Toót-Holló Tamás *Ússe kő*
– A *Garabonciás Könyve* című, a Napkút Kiadó
gondozásában megjelent regényének
517. oldaláról

A Hősök napján, amikor ideérkeztem, rejtve rejtve és látva láthatóan is minden tökéletes volt. Már nem volt lomb az ágakon, de még nem volt dér a gallyakon.

Az égre rajzolódott az agancs. Tisztán és világosan. Számomra tisztán és világosan.

Nagy Lászlóval szólok hát. Hiszen bár akkor, az Ősök napjával megérkezvén is úgy volt hát minden lent, ahogyan fent.

Deresen, havasan / eljön a karácsony, / csodafiu-szarvas / föláll az oltáron, / szép agancsa gyúlva gyullad: gyertya tizenhárom, / gyertya tizenhárom. (Csodafiu-szarvas)

Láttam az agancsot, s már előre sejtettem, hogy deresen, havasan, de eljön vele a karácsony. Ami az én hitem szerint persze maga a kerecsenünnep. Az Ősök napja. De akkor már éppen a nemzetségősöké. Hiszen bár minden nap az Ősök napja, az Ősök emlékezete és a velük együtt születő jövő szüntelen újjáteremtése.

De azt nem láttam, mert az már az Ég és a Föld Menyegzőjének ajándéka, hogy szép agancsa „gyulva gyullad”: nem láttam, hogy gyertya tizenhárom. Ahogy kint, úgy bent is.

A szobámban, a fa által híven őrzött hetedik magasságban egyébként egy fekete kovácsoltvasból készült életfa áll. Nincsenek véletlenek. Ő úgy életfa, hogy egyben gyertyatartó. A fa a fának felel. Ahogy a vas a fának. Ahogy a kő a víznek. Ahogy a láng a levegőnek.

A tetejetlen fával nap nap után megidézett tizenhárom gyertyát régről is tudtam, tudhattam hát, hiszen már akkor is a garabonciások tizenkettő és még egy iskoláját jártam. A Nap útjának tizenkét iskoláját, s hozzá még a Hold útjának egyetlen iskoláját. A Holtak útját.

A Hősök napján egy kicsit hát meghalni jöttem ide. S ez a fa azzal fogadott, hogy magamnak marasztott. S ezzel szépen marasztalván is egyre csak megmarasztott. Magának marasztott. Hogy magamat adjam, amikor magamat adhatom. Ha van, aki ezt kapva kapván kapóra jön, hogy magamnak éppen ő is csak megmarasszon. S közben magával is magára maradjon. Hogy úgy legyen egyedül, hogy van ám közben társa.

Akivel együtt úgy van társam, hogy én vagyok a társam. Magam vagyok a társam, de a társammal együtt vagyok jó társaságban. A magány valamelyik soros orgiájában. A kövek gördülésének örök nászában.

Az Ég és a Föld Menyegzője az örök nász, s ennek a násznak az örömére bizony tudván tudom, hogy ez a fa miért hívott.

Hívott, hogy lássam aztán a Hárshegy felett a hajnalt hasadni. A kelő nap sugarát keletről nagyon laposan az erdőre tűzni, épp csak a fák hegyét megborzolni, aranyeső aranyfényével aranynak örökében megöntözni.

Hívott a pálosok kolostorromából hollószárnyon sikló varázslatot súgni.

Megint Nagy Lászlóval szólok. S ezzel most egy Nagy László-tanulmányból kifelé érkező is minden elfogultságot szépen csak megvallok.

Uramisten, mi lesz itt! / Kapok ballagó sarút, / holló-lovam rámszagol, / rámröhög egy iszonyút. (Szentpáli vers)

A holló-ló a pálosoktól bármikor rám szagol. Hiszen ahogy a hetedik magasságból kinézek, a budaszentlőrinci kolostorrom éppen velem szemközt szemez minden magassággal. S közben éppen a hetedik ég magasával.

Abba is gyakran belerévedek magam is, amikor a János-hegyről felhők borulnak rám. Amikor a Tündérhegyről tündérek tánca libben felém. Amikor a Hármashatár-hegyre pislantva úgy vagyok túl hét határon, hogy határtalan minden marasztalásom.

Aki marasztal, az a fa. Ő. Az őrszellemekkel őrt álló fa. Látom a lakásom ablakából is. S amiként van fent, úgy van lent.

Fent agancs ágazik ki a levegőégbe. A semmi meredélyére. A kicsit lefelé vetett tekintetem soha nem múló örömére.

Ami lent van, ahhoz pedig egészen le kell menni. A fa törzsét kell körbejárni. Ami az agancs a semmibe révedő fa törzsén látható, az meg már megint más. Őrszellemek tánca, lidércek bujálkodása.

Mert bujaság ez, mi lenne más.

A fa koronája nekem a múlt öröksége, a szellem magassága, a repeső lélek elragadtatott utazása.

A fa kérgén egymással dévajkodó lidércek örök motoszkálása pedig a testem örökösen sóvárgó borzongása.

A kettő együtt az én szentséges és szemérmetlen, áldással gyönyörűséges életem. Ízig-vérig. Szívvel-lélekkel. Tejfel-mézzel. Életre-halálra.

Mert ahogy a Hárshegy erdején megborzong a kelő nap aranyló fénye, úgy borzong végig itt rajtam a hetedik magasságban a lidércek bujaságának minden szertelensége.

Ez is hívott, nem vitás. Ez is kihívás volt, semmi más.

Eljutni a szerencse kerekén forgó szédületig, a tizenhárom diák közül az egyik elvesztéséig, a tizenhárom iskola kijárásának minden próbatételéig.

Mert van a zuhanás próbája. Van a szétszaggatás próbája. S van a királyok várakozása, az öt év magány sanyarúsága.

A lidércek buja tánca pedig a test gyönyörűsége. Fűszerként a léleknek.

A fának a kérgén, amelyről írok, csapongván, de a magam megmaradásának csodáját is marasztalván, a bal oldali lidérc szeme szomorú, s az arca szív alakú. De az arcában ott van a Csonkaország kicsit torz kontúrja is, az orra vonalát a Duna szeli át.

De az a lidérc kicsit táltos is. Szarvai vannak. Csodafiu-szarvas is.

Fa kérgén él, ezért hát nála jobban kevesen tudhatják, mit tesz, ha tavasz kerekedik. Ha bimbó tüzesedik. Ha a csodafiu-szarvas egyszerre csak neki-tülekszik.

De miért ne tülekszék a csodafiu-szarvas, ha az ágyékához a diónak magvai után táncos kedvű lidércek nyúlnak. A szomorú szemű lidérc ágyékába belemarkoló másik lidércnek lófeje van, a keze irgalmatlanul hosszú, azért tud olyan bőszen eltekeregni az a kar a másik lidérc ágyékáig. Hogy őt megvigasztalja s felajzza. Az oldalról látszódó szeme azonos magasságba esik a szívfejú lidérc jobb szemével.

A szívfejú lidérc rám néz. Mindig rám. A lófejú, androgün lidérc valahogy úgy néz, mintha egyszerre keresné a szívfejú lidérc tekintetét, s egyszerre méregetné az ágyékot markoló keze vért forraló erejét és bűvöletét.

Ezzel elmondtam szinte mindent. Ha ellenőrizni akarod, jól látom-e, amit látok, a könyv ötszázötvenhetedik oldalán a magad látomását magadnak te is bármikor a magadénak tudhatod.

Ezt a fát már sokszor, sokaknak megmutattam. S hozzá még a magam róla szóló hitét is megvallottam. De csak a képeken át.

Buja lidérctánc lent, lombok közé rejtekező agancs fent.

Tizenhárom a gyertya. Hét a magasság. Tündéréké a szikla. Pálosok után maradó romoké a holló. Hármashatáré a hegy. Erzsébeté a kilátó. A hársaké a télen erre kószáló vaddisznók minden toporzékolása.

Az Ősöké minden pillanat szentsége.

Az enyém pedig a fausti pillanat, az örök maradás. Ez is idézet, de ezt most nem fedem fel. Pár gombnyomás a billentyűzeten, s már akad is találat. Víg Mihály. Amúgy.

De találva most máshogyan érzem magam.

Kapva kapván. Adva adván. Várva várván.

Itt az ősz. Megint közeledik az Ősök napja.

Őriz az emléke.

Őrzés minden teteje és veleje.

Csodaszarvas-fiú a lombok kedvese.

Lidérc ágyékából fakad a csobbanó víz minden csöppje.

Örömmel ékes kéreg a sötét szöveten, fehér köd a szemhatáron. A csodaszarvas-fiú megint nekitülekedik.

Vadász György

Drága, – nyárvégi játék.

Elírás?, – Sajtóhuba?

Nem!

„Minden egy.”

A KÖR, – a körbezárt egyenlő-oldalú háromszög, a hatszög sejtrendszere,

– A Nappal és Az Éjjel, – a Szentháromság, – és... és Maga, – az Isten. –

– „Napút – Napkút.”

– Ki hogy látja? – Kiben mit okoz? – Optimista Vagy? vagy Pessimista? –

Én úgy érzem, – szépséges, díszes kis kutacska, – itt, – valamelyik Szentendre-i téren, mely nem elnyeli, – hanem visszaragyogja a Fényt, és ha lenézel a kútba, – arcodon a Nap fénye mosollyá árad.

A másik „látó” a mélységesen mély kutat látja, – melyben kong a lekiáltott szó, szomorúvá változtatja hangod és elrejtja a Fényt. –

– Elvesz, – a Másik, – Ad! Ennyit a szavak hatalmáról.

Farkasréten születtem.

Közel volt a Temető gyönyörű parkja.

Ott tanulgattam elemi iskolai feladványaimat, ott írtam első gyerekes verseimet, – ott eszmélkedtem, – Barátságáról, – Szerelemről, – Szüleimről, és – ... Istenemről, – már később Toldysta koromban... –

Óriási, – ezerágú-fénnyel és mélységekkel teli lombozatú, – öreg gesztenyefák alatt.

A Fák. Mint a Felhők. Ezer titokkal teli. Az egyik vén varázsló volt, – másik ide-oda imbolygó fényeivel kápráztatott el, és táncot járt körülöttem, – megteltem halk hangokkal, – zenével és érzellemmel.

Sok százat, ezret rajzoltam Róluk, még ma is, – hogy beengedő kegyelmet nyerjek Tőlük, – vagy altató, – mese-suttogást.

Van egy gyönyörű Kapu a Várban. Kisebbik építész-fiammal, – ma már neves építész, – Bencével terveztem Budapest „égi-nézetét” ábrázoló kapunkat, – a Szent György térről nyíló ún. „Koldus-Kaput”, – Lehoczky János európai híró vasművészünk kezei által született „Vascosoda”, – és a tetején ott várja a gyönyörködni vágyó látogatót, – Kő Pál, drága „Lujosom”, – szobrász-mindenem, – Mátyás-gyűrűt hozó Hollója, – és a Kapu két fogódzóját, – Jánost és engem ábrázoló, – hökkentő portréi.

„Furcsa” szobor. Óriási.

Metszett-agyagkorona a Hegy fején. („...és meghalnék minden év telén, – szerelmedért...” – Vajda János), – jellemezte Szél András volt tanítványommal készült Gellérthegyi Víztorozónkat, – egy szobrász-barát, – nagy örömeinkre.

Ez a „Földvár”, ez a „Földkorona”, – 2×120 köbméter víztározót rejt a Hegy gyomrában, annak különleges interieurében az ún. Wright-féle vb. gombák alatt, a nagy amerikai építészre emlékezve, – Frank Lloyd Wrightra.

A külső „Metszett-agyagkorona” hatása az 1980-as évektől mind a mai napig sok-sok külföldi, és belföldi látogatót örömmel és tetszéssel ajándékozott meg, – vertikális, ferde, – sűrűsödő és ritkuló vájatai misztikus képzetet keltenek, és Ég-közeli kirándulást sejtetnek.

A Hegy tető realizálja a képet, – és növényeivel, és szeretetével bevonva lassan, – mint az Indiai Sziklatemplomok, – befogadja testébe és Eggyé válik vele. Nagy örömeink volt, – van, – és marad is.

Ház?

A szerénytelen, – de boldog felsorolás most, meg kell, hogy szűnjön.

Steindl Imre Parlamentje. Az Országháza.

Arányai, repülő-tornyai neogót íves szerkesztésű tagoltsága úgy ragyogtatják fel környezetét, – mint Ybl Miklós Operájának Gyémántos építészeti zenéje, – kicsinységével is megbabonázva környezetét, és a Világot.

Köszönet nyitásodért.

Könnyűvé vált az írás, amit ezzel a mondatommal fejezek be:

Édesapám volt a legcsodálatosabb Ember, Akit megismerhettem életemben.

Gúzsba kötve táncolni? Szépen hűtlenkedve? Öncélú magamutogatás? Hosszú kirándulás? Mondatépítéssel? Újjászületés?

Hogyan fordul a mű? Eddig huszonheten fejtették ki korábban nekünk, gyakorló interpretátorok, a maguk választát az alábbi kérdésekre:

a) Van-e belső szabálya, amelyet műfordítói gyakorlatában követ: saját használatú öt-, hétparancsolat?

b) Születhet-e szellemes személyes megfogalmazása – akár most, kérésünkre – a műfordítás mibenlétének?

c) Meddig ér egy szakfordító kompetenciája, és állhat-e helyt műfordító szakfordítóként?

Korábbi számainkban erre a kérdésre kaptunk szép számmal válaszokat már: <http://www.napkut.hu/xi-evfolyam-5-szam>; <http://www.napkut.hu/xii-evfolyam-3-szam>

Bognár Antal

Pizzini (3 db) és spanyolcsizma (1,5 pár)

1. A források futólagos feltáráásával együtt mondom el, vallomásképpen, mit tartok erről ma. (Fordítók úgyszincsenek, csak lesznek.)

Mert a fordítás gályapad. Rettenetességében már-már unalmas végzet. Végzet?!

Ennél is rosszabb: piszlicsáré bajlódás napról napra. Percről percre. Mondatról mondatra. Szöszmötölés szóról szóra. Csócsálás az olvasónak.

Minden megoldás (ölbe tett kézzel egy villanásra várakozol – hanemha tő után szalmakazalban bogarászol) valamiképp mindjárt a tökéletlenségével tüntet. Úgy vagy vele, mint amikor kamaszfóvel fanyalogva próbáltál fel cipőt, magadat is győzőgetve, no igen, úgyis belenősz majd. Előbb-utóbb.

Aztán egy darabig csónakázhatsz benne. Mire pedig megszoknád, természetessége fölött örvendezni is elfeledkezve, egyszer csak, valamelyik visszakereséskor, azt kell felfedezned hirtelen, kérlelhetetlenül: de hiszen szorít! Mi történt időközben? Nyomja a kisujjad, szorítja lábfejedet, kidörzsöli az Achilles-ínt. Szóval – a nemjóját! – nem és nem. Megint – és mégsem. Mert most meg, Buster Keaton-arccal, sziszegve tipeghetsz benne.

Míg nem találsz jobbat. „Ideálisat.”

(Angyali véletlen kell hozzá, ha a véletlen elsőre, rögtönzésszerűen tollad alá hoz olyan szójátékot is, amelyet kiizzadni lehetetlen, mint velem épp most esett meg Dragan Velikić *Bonavia* című regényének fordítása közben:

Zato samo kanape. Mali sendvici, utorci minijaturnih trpeza. Sve je tu, a opet nije obrok. Tek da se zaloz. Zalaze? U tome je majstor, da se zalaze. Nepostojanost je nasledna.

Ezért – csak nyitott szendvics. Miniatúr terítéket példázó piciny falatkák. Minden itt van, mégsem étkefogás. Csak hogy alapozzon. Lapozzon? Ennek mestere, a lapozásnak. Az állhatatlanság örökletes.

2. Mégis, hogyan vesz vállára ilyesmit íróember? Kiért, miért? Csak úgy!

A belgrádi BEPS fordítókonferencia vendégeként ez év tavaszán adódott kevéske alkalmam ez ügyben a megnyilatkozásra.

Hogy a fordítás közben sokasodó cédulák mögül (pizzini) a magam számára is meglepetésszerűen kicsinyég elővakodva kitessek a konok és kitartó önálcazás erénye. A „szivacslet” dicsérete. A passzivitás kisugárzásáé.

A Velikićet olaszra fordító öt hölgy (Alice Parmeggiani, Maria Rita Leto, Ljiljana Avirovic, Dunja Badnjevic, Manuela Orazi) füle hallatára, akik akár hallhattak volna is már Cholnoky Viktorról, hiszen novelláinak olasz nyelvű válogatását egy szerencsés pályázati pillanatban sikerült megjelentetnem előszót is írva hozzá. (Vagy értesülhetnének a *Magyar Dekameron*ról, amelynek születéséhez van némi közöm. És a Morosinik történetébe belekapó Szent Gellért-legenda regényesítéséről...)

Érzékeltetnem kellene egyébként, morfondíroztam, hogy történetesen nem a kitaposott fordítói, hanem egy örök életemben mindig mindenés műhelyből csöppentem ide Budapestről, ahol előző nap a gyorsjáratú „hírboncasztalon” történetesen épp azt a mulatságos vétséget kellett kijavítanom, hogy az európai parlamenti választásokon előretörték az „euroszeptikus” erők (euroszeptikus erők helyett) – de lenyelem az olcsó hatás kísértését. Mint a példázatot is arról, milyen feleslegesnek bizonyult az adriai-tengeri halnevek (*brancin, orada, cipal = tengeri sügér, aranyfejű tengeri keszeg, laposfejű szürke pérhal*) buzgó és gondos, tudományos igényű magyarítása százvalahány évnek előtte, hiszen az egész nyelvi univerzum elsüllyedt, mint első bevetésén a Szent István csatahajó (bár a szóhasználat felelevenítése manapság lassacskán talán elkelve megint). Meg hogy a város, ahonnan eredetileg eredtem volt: Szabadka – bár tán előhívódhatna a kézenfekvő képben, hogy ott gurult el a villamos alatt Berlioz lapszerkesztő feje *A mester és Margarita* egyik változatának forgatásán. (És a pulai katonáskodásom... Mely alatt szerbül olvastam el *Che Guevara naplóját* meg *A varázshegyet*.)

Végül mégis inkább a pilismaróti Akhilleusz-pajzs telitalálatával feszíték: a Napkútnál megjelent Velikić-regény, *A Domaszeuwsky-dosszié* fedelén az ottani 5–6. osztályos 14 diák viaszkarca, abszolút győztese a Szépművészeti Múzeum friss pályázatának, amely a regényben az *Iliászból* idézett városleíró sorokat jeleníti meg, minekutána „*Majd a nagy Ókeanosz bő áradatát remekelte / legszélső peremére a szép és nagyszerű pajzsnak.*” (És hogy amikor egy következő regény, *A Bréma-ügy*, egy kelet-közép-európai villamosvezetői életút foglalata megjelent, csinált énekeskarriert az 1-esen, Budapesten egy villamosvezető, Varga Pisti!)

3. Az ötödik regénye magyarra fordításával úgyszólván a szerző „magyar hangja” leszek maholnap. (A közönség derül.) Magyarországon egyébként öröktől fogva

elképesztő szinkronipar van, iszonyatosan jól kimunkált színvonallal, ami rossz nyelvek szerint egyik oka a lelombozó eredményű általános idegennyelv-ismeretnek.

Az egykori Jugoszlávia területén egyeduralkodó volt a filmek feliratozása – és azok nem orosz, nyugati filmek voltak. A három spanyolcsizma közül ez az egyik, amelyet nyúve fordítóvá lettem. A helyel-közzel színmagyar környezetben (ahol az ember könnyen megfeneklett a más nyelvi ökögés-makogásnál) először az erősített rá a szipkázásra, hogy (az X-100 képregények szerbhórvát nyelvű felhőcskéi mellett) a szinkronizálatlan cowboyfilmek jelenetei alatt is a titlizés gyorsan futó sorait kellett elkapkodnom, ha a bonyodalmakat érteni akartam.

Ez volt az első belépőm a másnyelvűségbe. Miért, miért nem, nálam több foganatja volt, mint az élő társalgásnak lett volna, amire később itt-ott változatos alkalmam nyílt a teljes délszláv (horvát és szlovén rokonsággal bővített) spektrumban. (Jegyzetem írásakor friss hír: a magyar médiában nemsokára kötelező lesz a képanyagok feliratozása!)

A második az, hogy az akkoriban sokszor kárhoztatott szabadkai gyakorlat szerinti felemás magyar tagozatra jártam szakközépiskolába, ahol (egyébként magyar anyanyelvű) tanáraink egy része Zágrábban szerzett („horvátszerb”) nyelvtudással birtokolt „szerbhórvát” (szak)nyelvet magyarral vegyítve adott elő. Fejesugrással felérő szokatlanság az volt az egészben, hogy már elsőben magyarul nem tudó tanár adott elő például fizikát, vagy hogy (még az egyetlen is) szerb angoltanár oktatott, vizsgáztatott magyar anyanyelvűeket.

A felemelő harmadik spanyolcsizma: Welleck-Warren és Ingarden könyvei tananyagként a bölcsészkaron, a magyar tanszéken, és Marshall McLuhan, Hugo Bettelheim, Erich Fromm, Wilhelm Reich engem érdeklő könyvei magyarul még nem voltak hozzáférhetőek, amikor szerbül már olvashattam őket. Szerbül olvastam Arrabalt (Franco rémuralmáról) és Jeus Hernández Tomást (aki beszámolt Katynról, mikor még sejtés sem volt róla magyarul).

Most még a közönséges bajlódás... Hitem szerint nem veheti sértőnek kedvenc szerzőm fennakadásomat egy (magyar fülnek kirívó) otrombasággal is fordítható mondatán:

„Arhivari krhotina tudjih života, na osnovu minijaturnih fragmenata oni autoritativno stvaraju kosmogonije koji se istovremeno grade i prezentuju.”

A Kosztolányi módjára kissé túlzó nyelvi purizmus és az értelmező „magyarítás” hibájába estem-e, ha így interpretálom ezt:

„Belemerülve abba, hogy mások életeinek szilánkjait osztályozzák, a párányi darabkákból fensőbbeséges levezetéseit alkotják meg a világfolyamatoknak, melyek menet közben nemesülnek példává.”

Záradékként meg akartam toldani valamivel: emberfiának nem árt meg az intenzív bucskázás bármelyik idegen nyelvben. Ilyesmibe még senki sem fulladt bele. A vízként, levegőként megszokott közegben annál hamarabb.

Ajánlom vallomásos soraimat egy elmagyarosodott zentai-csantavéri szerb család sarja, nagybácsim, (Julije) Slavnić Gyula, továbbá a francia-szlovén Semeja Valentin emlékének, valamint Cséplő unokatestvéreimnek, az óbecsei, illetve zimonyi születésű Mihalj (Michael) és Stevan Čeplének minden ivadékaikkal együtt.

Hetényi Zsuzsa

A cenzúra tett műfordítóvá

1. Számomra a szöveghűség elsődleges, olyan mértékig, hogy a fordítás alapján a művet úgy, vagy közel úgy lehessen elemezni, mint az eredetit. Ennek oka, hogy engem a cenzúra tett műfordítóvá: pályám hajnalán betiltott orosz műveket ültettem át, oktatáshoz.

Szinte csak prózát fordítok, de igényes, versszerűen kidolgozott prózát. Babits és Nabokov nyomában vallom, hogy „a játék gyakran fontosabb az értelemnél”. Szójátékot feltétlenül szójátékkal érdemes fordítani. Fontos a formahűség – pl. nem jó egy háromszavas mondatot nyolc szóban átadni. Ha kétértelmű vagy homályos az eredeti, maradjon az a fordítás is.

2. Hősies kudarc. A műfordító legjobb tudását, éjszakáit, életét és vérért adja a szövegért, amely soha nem lesz olyan, mint az eredeti. Esterházy Péter

mondta egyszer hosszas töprengés után (a kérdésre, mely nyelvre legjobb őt fordítani), hogy szerinte az ő műveit leginkább magyarra lehet sikeresen fordítani.

3. Van átjárás a kettő között. A szakfordító mesterember, és tudása felkészíti a műfordításra. A műfordító sem születik a semmiből, őt meg olvasottsága és verzatilitása teheti alkalmassá szakfordításra. A szakfordítás lényege a lexika, a műfordításé a művészi formanyelv. Verseket legjobban költő fordít, de nem kizárólag, hiszen ő meg talán saját versnyelvét éli bele a művekbe. Ennek analógiájaként azt tartanám egészségesnek, ha a szakszövegeket a szakma idegen nyelvet tudó művelői fordítanák, akik látják is maguk előtt pl. a munkafolyamatot, a jogi analógiákat, a szakterminusok hátterét, a kontextust.

Juhász Anikó

A fordítás flamingója

Szó szerint, vaskeményen, vagy inkább az irodalmi élményre és érthetőségre törekedve fordítani, s eközben akár még táncolni is valamelyest a habokon, melyeket felvet egy-egy lefordításra váró mű tengervize?

Ez a kérdés különös jelentőséget kapott attól kezdve, hogy Leonardo Bruni *De interpretatione recta*¹ című művében épp a szó szerinti fordítás fogyatékoságaira és elégtelenségére irányította rá a figyelmet, mint ahogy Martin Luther is elébe helyezte a maga német nyelvű bibliafordításában az érthetőséget, sőt a

¹ Leonardo Bruni, *De interpretatione recta. De la traduction parfaite*, Ottawa, Les Presses de l'Université d'Ottawa, Traduction du latin, introduction et notes de Charles Le Blanc, 2008, 132

közérthetőséget a szigorú szöveghűségnek. Friedrich Schleiermacher² és José Ortega y Gasset³ már egyenesen a szó szerinti fordítás lehetetlenségéről beszél, utalva arra, hogy még ugyanazon szavak esetében is más az egyes nyelvekben a szóhoz kapcsolódó dologi referencia-háttér, az asszociációs közeg, s adódhatnak esetek, amikor épp a szó szerinti fordítás bizonyul bicsaklásnak és hamisításnak, és az abból való kilépés jelent jóval csekélyebb mértékű eltántorodást. Vagyis a fordításnak sohasem pusztán csak egyik vagy másik nyelv ismerete az előfeltétele (és legfőképp a saját nyelv), hanem azon túl ezernyi más dolog is.

Mivel minden nyelv, úgymond, egy-egy szavakból ácsolt, ember építette hajó a tengeren, a fordítás feltételezi a történelem, a szociokulturális közeg, a parton, a dokkokban nyüzsgő, lecövekelt tömeg és a folyton úton levő tengerész ismeretét is. S ne gondoljuk, hogy a magunk történelmében vagy a célszöveg olvasójának történelmében jóval könnyebb otthon lenni, mint a lefordítandó műében. Mindegyik speciális, kihegyezett, értelmező odafigyelést kíván, mert átlátni és átbeszélni egyik műből a másikba csak akkor lehet, ha valaki előzetesen képes egyáltalán rálátni arra, amiben éppen történetesen benne van.

Tény és való, hogy a fordításnak már a legelső sora is az Egész, a vége felől értelmeződik, az egész mű ismeretében születik meg. Így aztán bizony kijelenthető, hogy a fordító szóválasztási lehetősége egyszerre több is megkevesebb is az eredeti mű szerzőjének lehetőségeinél, akiben a szó futását valamelyest számottevőbb arányban határozza meg a *még ismeretlen* felé való haladás, olykor a véletlen. A fordítás ugyanakkor olyan Egész-ismeret, amely többnyire már bejárta az ismétlődő olvasás útjait is; a fordító újabb és újabb nekirugaszkodással próbálja meg kitapintani a fordítandó szöveg szerzőjének gondolkodásmódját, idegdúcainak sajátos elhelyezkedését és az idegsejtek egyéni bakugrásait. Az első közelítésben, rágördülésben mindig van és kell is hogy legyen valami empátia, sőt akár eufória is, különben nincs lélekegyesülés, nincs kíváncsiság, nincs a legkipukkasztóbb pillanatban is továbbhajtó szenvedély, amely egy idő után ugyanúgy magáénak érzi az élőlényként hullámozó, lefordítandó szöveget, ahogyan annak érezte az eredeti szerzője is.

Azután kell valami hűvös, kijózanító hullám, mely – érzékelve az egyes történelmi korok kifejezőmódjának letűntét, beteltét, túlcsondulását – jelzi a fordítónak azt is, hol, hogyan és mennyit kell levenni az ő korára már szokatlanná, idegenné vált nyelvi túláradásból. Ámde mégis oly módon kell ezt tennie, hogy épp a metszőkést használva váljon a szöveg saját jelenkora számára szikrázóvá, gazdagabbá, kortárssá.

Ilyesfajta késztetésnek mindenképp kell lennie a fordítóban akkor, ha pl. Miguel de Unamuno irodalmi-filozófiai szövegeit ülteti magyarra. Unamunóra jellemző volt mindig is valami tragikus szemlélet: olyasfajta komolyság, amely életének alaphálóját, alaprežgéseit adta. S ha ebből a komolyság-hálóból csap

² Friedrich Schleiermacher, *Über die verschiedenen Methoden des Übersetzens*, Sämtliche Werke, 2. Band, Berlin, 1838, 201–238.

³ José Ortega y Gasset, *Miseria y esplendor de la traducción*, Universidad de Granada, 1980. Vö. még Dezső Csejtei, *Ortega's Aesthetics. A Dialogue between Spanish Reality and European Aesthetic*, in: Symposium, Currents Canadian Journal of Continental Philosophy, 2014, vol. 18, no. 1, 77–101.

aztán a mondanivaló magasabbra, ha rátornyozódik erre még valami ünnepi pátosz is, akkor az, ami megszületik, a barokk korszak nyelvi tekervényeit erőteljesen hordozó spanyol nyelvben többnyire még épp azon a határon belül van, amelyet elbír a szöveg, nem kelt groteszk hatást, nem halványul általa. Mivel azonban a spanyol író szövegeinek magyar nyelvre való átültetése jó pár évtizedet késett, és a magyar nyelv hűtlenebb is volt a maga barokk múltjához, mint a spanyol, a szó szerinti, a pátoszt minden egyes esetben híven leképező magyar fordítás már olyan szövegvilágot hozna létre, amely a jelenkor olvasójának nemcsak idegennek, hanem olykor már-már nevetségesnek tűnne.⁴ Holott a spanyol filozófus műveinek mondanivalója nagyon modern, előremutató, sőt épp bennünket és a holnap megszületőket célba vevő. Ezért olykor szükség van arra, hogy a fordító a *köztes útra* állítsa a szót, a mondatot, a mondathalmazt, a két nyelv közötti köztes útra, hogy az a benne foglaltaknak evezője legyen, s ne túlpakolt, aztán meg felfordult ladikja.⁵

Másfelől nem szabad persze elhallgatni azt sem, hogy a fordító a maga saját asszociációs közegéből nem képes folyamatosan kiemelni önmagát. Ez öntudatlanul is hat, befolyásol, teremtő erővel bír, még akkor is, ha csak a csapvízből csinál valaki öntudatlanul gondolatzuhatagot, a levélen csúszkáló bogárból meg céltalan, esendő szembogarát.

Fordítás közben – magam is gyakorta megfigyeltem – kialakulnak érzelmi viszonyulások is. Ritkább az, hogy ellenszenv formálódik. Megtörténhet ez akkor, ha a lefordítandó mű nyelvezete hosszasan távol tart magától minden olyan csodát, meglepetést, meghökkentőt, melyet a fordító észjárása egy szótömeg után már megkívánna, amelyre szinte már-már áhítozik, hogy képes legyen fenntartani a kíváncsiságát, a szövegben való továbbhajózáshoz szükséges érdeklődését. Máskor meg szimpátia alakul ki, s mondatról mondatra lépve nem csupán a Másik gondolata szüremkedik át, hanem annál jóval több is. Némileg érzékletesebb képpel élve, nagyobb az esély erre abban az esetben, ha az eredeti szöveg olyan, hogy nem átfolyik rajtunk, akár a citromlé, és a megszülető termék nem hasonlatos a kipréselt alma levéhez sem, hanem az maga a hol piros, hol sárga héjú alma, ahogy végiggörög a földön, követi az épp felette fúvó szél járását, s aztán – talán épp minket keresve – odagördül elénk. S teszi ezt annyiszor, hogy a fordítónak már-már olyan érzése támad, a következő mondat gördülésének ütemét ki tudná dobolni akár előre is. S ekkor már azon veszi észre magát, hogy ott ragadt a szövegnel, mely nem ereszti, zeneileg is behatol az agyába, érzéseibe, zenei testet követel magának az újraszületés során.

S eközben persze harc van, küzdelem: a hogyanok harca és a mértékhúzásé, mivel a fordítónak is megvan a maga nyelvi zenéje, belső kottája, mely valószínűleg gyermekkorra óta formálódik benne; s ez nem marad néma a fordítás során

⁴ Élesen vetődik fel ez a probléma pl. a *Vida de Don Quijote y Sancho* c. filozofikus-irodalmi művében. Vö. Csejtei Dezső utószó-tanulmányát, in: *Don Quijote és Sancho Panza élete*, Európa Könyvkiadó, Bp., 1998, 373–404.

⁵ Ez persze korántsem jelenti egyúttal azt is, hogy például egy XVI. századi művet a XXI. század stílusformáinak jegyében kellene átalakítani, elhagyva az eredeti stílusjellegzetességeket. Itt inkább arról van szó, hogy az említett két nyelvben ugyanazt a stílushatást valamelyest módosított stílusesszűzőkkel lehet elérni.

sem. Pizskálódik, figyelmeztet, segít abban, hogy egy-egy mondat magyarul is élő test legyen. Sőt segít akár még a szótalálásban is. Ez a legfőbb alap – mégis módosul abban az esetben, ha az eredeti szöveg írója épp szövegeinek *nyelvi hangzásával* teremt valami egyedit, sajátosat, saját anyanyelvének általánosságaitól elütőt. Ilyen esetben ezt a sajátot megmásítani, nem megmutatni, már olyan erőszak lenne, amely kioltaná a lefordítandó szöveget mint individuumot. Ebben az esetben a fordító gyilkossá válik, szöveggyilkossá, olyan pilótává, aki nem repül, mint Saint-Exupéry, mesebeli szférákat is megcélozva, hanem csupán úgy irányít, ahogy megtenné ezt bármely – az átlagnál valamelyest intelligensebb – automata.

Szólnunk kell arról is, hogy a fordítást sokszor azok a laikusok és szak tudósok tartják könnyűnek, és seprik ki nagy hévvel a kreatív tevékenységek sorából, akik úgy vélik, a fordítás csak 'utánlapozás' és az ülőképesség kérdése, s hogy valamely mesterfordítás megszülethet akár speciális adottság, szenvedély, áldozathozatal, *szerzői* munka nélkül is. E nyilatkozókat magam is szívesen felkérném, az életben legalább egyszer tegyenek kísérletet arra, hogy nyomdaképes, élvezhető anyanyelvi változatát adják magas nyelvi szintet képviselő idegen nyelvű szövegeknek. Úgy vélem, hamar rádöbbennek majd, az oly gyakran alábecsült tevékenység számukra megoldhatatlan feladat. Mert épp a fordításhoz tartozó kreativitás ördöge vagy angyala hiányzik belőlük.

Magad, Uram, ha szolgád nincs, biztathatnánk (némileg kajánkodva) még további erőfeszítésre őket – az említett nyilatkozóknak azonban, szerencséjükre, többnyire akad szolgálja e vonatkozásban. Hiszen a magyar nyelvet beszélők körében a fordításnak mindig is voltak elszánt, elkötelezett, a Holdat is Napba mártó képviselői, akik az idegen nyelv erezetének felfejtésével és átvarrásával nem csupán önmagukat gazdagították, hanem egyúttal újat vittek, csempészték a magyar nyelvbe is.

Ma egyébként – a fordítás értékének megítélése kapcsán – különböző tendenciákat figyelhetünk meg. Vannak országok, így például Németország, ahol a fordítói munkában rejlő kreativitás manapság felértékelődni látszik, amit jelez egyebek mellett az is, hogy a lefordított mű külső címlapjára egyre többször rákerül a fordító (mint szerző) neve is. Nálunk meg, ahol tagadhatatlanul oly fényes múltja van a fordításnak, és ahol sokáig megvolt a maga vitathatatlan becsülete is, egyre inkább leértékelődik: a fordító átkerül a közreműködő (mediátor?) fakkba, akin – sokak képzete szerint – mintegy átloccsan a lefordítandó mű szövege, és aki *nélkül* – feltételezetten – akár ugyanúgy átloccsanna. Ezt az utóbbi értékelést, felfogást egyébként a nálunk is hatályos jogrendszer, amely a fordítást is a törvényesen védett szerzői tevékenységek, jogok között tartja nyilván, alapból megkérdőjelezi...⁶

Adódnak persze a fordítás során egészen speciálisnak nevezhető nehézségek is. Ha pl. valaki egy háborús regényt fordít, nem tekinthet el attól, hogy a fordítandó műben katonai szakszavak vannak, és ezek jelentéstartalmát

⁶ Az USA-ban, abból következően, hogy az angol domináns nyelv, meghatározó törekvés a fordítás során, hogy lehetőleg mindent maximálisan honosítsanak, s kigyomlálják a fordított szövegből az idegen nyelvi jellegzetességeket. A fordítással kapcsolatos egyéb – más országokban vitatott – szakmai kérdések, respektált szakmai megfontolások itt háttérbe szorulnak, a fordítási kultúra jóval szegényesebb, mint azokban az országokban, ahol az anyanyelv nem világnyelv is egyúttal.

pontosan kell visszaadni; mindez nyilvánvalóan megkívánja a kapcsolatfelvételt a még bennfentesebb hadtörténeti szakértőkkel. Súlyosabb nehézségnek nevezhető már az, ha valaki olyan tudós szövegét fordítja, aki maga is játszik a nyelvvel – még a gondolati tartalmat illetően is –, vagy épp olyasmit állít és bont ki filozófiai értelemben, amihez saját anyanyelvének etimológiája vitte el, és ami nyilvánvalóan abban és csak abban a nyelvvilágban van úgy, olyan módon, olyan történelmi beágyazottsággal. Ilyen gondok vetődnek fel például egyes Heidegger-szövegek fordítása során.

A szakszavak megtalálása, megtartása vagy elvetése szakszövegek esetében mindig külön probléma, mint ahogy az oldás, a szakburokból való kihántás, kiemelés sem mehet soha a gondolati tartalom rovására. Ha viszont a terminus technicusok és a gondolatok találkoznak a szerző szépirodalmi vénájával, így van ez pl. Oswald Spengler⁷ vagy Friedrich Nietzsche⁸ műveiben, akkor a fordító jó széllel vitorlázik, s miközben fordít, élt élre állít, lát megcsillanni rengeteg aranyhalat is. S befogásuk, akváriumban való táplálásuk neki legalább olyan öröm, élmény, megélt élet, mint a szöveg szerzőjének. S ilyenkor a fordító szinte kielégülést érez, mivel egyszerre lehet – és viszonylag sokszor – szóhű és pontos gondolatkövetítő.

Vannak szerzők, akiknek a szövege eleve fordításra is született, arra, hogy kiáradjon a világba, hogy megmosakodjon benne fordító, külhoni olvasó. Ilyenfajta sajátossággal rendelkeznek pl. José Ortega y Gasset szövegei. Az ő írásai szinte felszólítanak arra, hogy lefordítsák őket, mondhatni, csáberejük van ilyen vonatkozásban. Az esszé, a filozófia és szépirodalom körhintájának nagymestere ugyanis úgy bújtatja át a szavakat a túfokán, épp annyit és olyan erővel lök rajtuk, hogy azokban a tartalom szinte mindig a legadekvátabb formáját ölti, ami viszont erősebb ösztöke ahhoz, hogy a más nyelven beszélő, gondolkodó is egyfajta kihívásnak tekintse ezt. Alkalmas-e vajon erre a bravúrra az a másik nyelv is?

A fordítások formáját, irányultságát az időfaktor másképpen is befolyásolhatja. Ha például megszületett egy-egy mű vonatkozásában az élménynek igen magas szintjét nyújtó *csúcsfordítás*, akkor – már a hegyekről kissé lejjebb szállva, és a kritikai jelleget is kidomborítva – általában nagyobb teret kapnak azok a fordításvariációk, amelyek a szöveget csupaszaabbra vetkőztetik, és hajlamosabbak megmutatni azt pizsamában, a maga reggeli kócoságában.

Ez egyrészt többlet, hiszen beljebb hatolunk az addig meglátottban, megértettben, másrészt kiválthat idegenkedést vagy akár nemtetszést, fintorgást is. Ha

⁷ Jellegzetes példája ennek *A Nyugat alkonya*, amelynek fordítása egyszerre követelt meg szakismeretet és a művészi hatást is visszaadni képes műfordítói készséget, mivel a mű maga is egyesíti magában az említett vonulatokat. Vö. *A Nyugat alkonya*, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1994, I. kötet, Juhász Anikó, Csejtei Dezső fordítása, II. kötet, Simon Ferenc fordítása; II. kiadás, Moran Libro Kiadó, Budapest, 2011, s. vö. ennek kapcsán a Csejtei Dezső által írt utószó-tanulmányt (mindkét említett kiadásban).

⁸ Nietzsche stílusára jellemző a robbanékonyság, ezért korántsem véletlen, hogy verseit a legadekvátabban épp a hasonló dinamikájú Szabó Lőrinc tudta a legérzékletesebben és egyúttal a leghívebben is magyarra fordítani. S emiatt hasonlított a filozófiját Csejtei Dezső, műveinek egyik fordítója és értelmezője a dinamizmus, mert Nietzsche mindenütt, még a legtradicionálisabb témabokrokban is elhelyezte a gyújtólángot. Vö. Csejtei Dezső, *Írások Északról és Délszakról*, Veszprémi Humántudományokért Alapítvány, Veszprém, 1999, 41–60.

az előző fordítást a rá következő nem tudja túlszárnyalni, akkor minek erőlködni... S főleg miért kell bírálni? 'Azt a valamit' a fordító nem úgy csinálta... Na és? A fordítás világában megvolt ehhez a szabadsága.⁹ S miért kell újra és újra meghasogatni a görögdinnyét, ha édes húsa egyszer már tányérra került, és a görögsége is kitesztett? Attól, hogy több szeletben pakoljuk a tányérra, több lesz talán? Valamennyire, persze, igen, de kétségtelenül *egésztelenebb* is lesz ily módon.

S hogy összeszedhető-e *öt-, hét- vagy tízparancsolat* a fordítói tevékenységhez, nos, a válasz erre talán így hangozhatna: épp annyi a parancsolat minden szöveg esetén, amennyit az – a maga jellegét is tekintve – megkíván. Lássunk hát néhányat a parancsolatokból!

1. A fordítás során mindig szemünk előtt kell hogy legyen az eredeti szövegben kiveszülő gondolati léc, meg persze a gondolatpára, amely nem szállhat el a maga katicabogárszárnyait is kibontó fordítással. 2. A befogadó szöveg-háznak a *saját* vízparton is fel kell épülnie, de csak abban az esetben lesz elég szilárd, ha a szerkezetét nem erőszakolják meg folyton-folyvást kívülről átvett szerkezeti elemek. 3. A házhoz hozzátartozik a környező táj is; nem elég, ha néhány szöcske nagyon is a helyén van, a dinamikának és a zenei dallamnak az egész tájban kell megmozdulnia. 4. A felépült szövegtől egy időre távolodni kell, hogy aztán visszatérve hozzá kitűnjön az, amit a hosszú közelség és az empátia esetleg elfedett. 5. Az érkező hajót, az idegen szövegfedélzetet, a másik nyelvet szeretni kell, különben a fedélzettel való hosszas együttlét (takarítás, tisztítás stb.) időnként olyan fáradtságot, haragot szül, amely rátelepszik a fordítandó szövegre is. 6. Fogadjuk el a tényt, hogy mindkét szöveg (az eredeti és a lefordított) olyan mohó, telhetetlen élőlény, aki utánunk gyalogol, ha valahol likat hagyunk benne. S teszi ezt a legváratlanabb pillanatokban; ha kell, kifordít minket szokványos helyzetünkéből, főleg ha régóta keresett szóra várunk és lelünk, mert ő ott, a nagy katlanban – tudatosan vagy mélyebbre szorítva – szünet nélkül fortog és sistereg. 7. Tekintsünk történelmi súlyúnak minden egyes szótéglát; ha figyelmünk laposodna, tudjuk, a vakolat idővel lehámlik, s idővel minden rosszul választott, hibásan illesztett téglának jelentősége lehet. 8. Legyünk képesek azt is mondani a szövegnek: kész vagy, megszülettel – még mielőtt újra és újra kimetszenénk azt, ami talán már nagyon is a helyén van.

Ami meg – e parancsolatokon túl – a műfordító és a szakfordító viszonyára irányuló kérdést illeti, nos, úgy vélem, a műfordító és a szakfordító evezhet külön csónakban, de felszállhat akár ugyanarra a hajóra is. A műfordító remekelhet mellesleg szakfordítóként, ha nem sajnálja az időt, energiát, hogy megszerezze a szükséges kiegészítő szakismeretet. Fordítva viszont kétségesebb az út, de nem elképzelhetetlen. Nem minden szakfordítóból bújik ki a műfordító, olykor a fordítás célja nem is támaszt ilyen kihívásokat. A szakfordítás szaktudás nélkül üres vödör, víztelen, kopogó bádogedény, amelyből épp a keresett lényeg hiányzik. A rigorózusabb, a keményebben csikorgó szakfordítást a műfordítás szintjére emelni, ahogy korábban is utaltam rá, nem lehetetlen vállalkozás, de csak abban az esetben sikeres, ha az elsajátított technika párosul egyéb „szüle-

⁹ Ezzel kapcsolatban érdemes elolvasni Katharina Reiß *Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik* c. művét (1978), amelyben a fordítások bírálóinak figyelmét hívja fel néhány alapvető szempontra.

tett” fordítói készségekkel. S voltaképpen a szakszöveg is csak akkor válik „élő” klasszikus szöveggé, sőt halhatatlanná, ha a szakfordító egyben műfordító is.

S hogy mi a fordítás személyes optikából nézve, magánhangszerelésben megfogalmazva? Talán azt mondhatnám: igyekvés és eljutás a tengerparton fél lábon álló flamingóhoz. Aki azért áll fél lábon, mert sosem állhat úgy két lábon, mint az eredeti szövegtest. S aki – szemünknek – mégis fogyatékoság nélküli, már ha épp azt a pillanatot kapjuk el, amelyben leginkább *hihető* a kétlábúsága, mert akkor valahogy, valamilyen módon mégiscsak megkaptuk a teljes flamingót is.

Károly Judit

Több olvasat

1. Mivel a műfordítás nem általános érvényű elméleti normák és paradigmák által szabályozott, hanem egyéni alkotótevékenység, melynek alapfeltétele a művészi szabadság, a műfordító kapcsolódó ismeretei (irodalom, nyelvészet, filológia, poétika, kritika stb.) segítségével saját maga alakítja ki fordítói gyakorlatát, eszköztárát, belső szabályrendszerét. A műfordítóra jellemző ismeretek, készségek és attitűdök az alábbiakban foglalhatók össze:

A műfordítót a művészet iránti alázat, az irodalom szeretete, az alkotásvágy, műveltség és formaművészet jellemzi. Kitűnően ismeri mind a forrás-, mind a célnyelvet (utóbbi lehetőleg az anyanyelve), mindkét nyelven sokat olvas, így fedezi fel az egyéniségéhez illő szerzőket. Alaposan megismeri az adott szöveget, annak történelmi-társadalmi, eszmei hátterét. A még élő szerzővel való kapcsolattartás máshonnan be nem szerezhető információkkal gazdagíthatja. A műfordítónak rendszeresnek és következetesnek kell lennie. (Hadd hozzak egy személyes példát: egy családregény fordítása során, amint kiderült valakiről, hogy melyik szereplővel milyen rokonsági fokban áll, illetve hogy a testvérek közül ki kinél idősebb – a francia elnevezés a testvérek kora szerint általában nem, csak a neme szerint tesz különbséget –, azonnal feljegyeztem, és a fordítás során nagy hasznát vettem az így készített „családfának”.)

Ahhoz, hogy a célszöveg is irodalmi szöveg legyen, a műfordítónak az újraalkotás művészi kompetenciájával is rendelkeznie kell.

A kész művet érdemes (különböző szempontokból nézve) többször átolvasni, javítani, a szövegben maradt hibák könnyebb észrevétele, a gördülékeny stílus és a jó hangzás elérése céljából hangosan felolvasni.

2. A műfordítás az a művelet, amelynek során egy irodalmi szövegből egy azzal csaknem megegyező, más nyelvű irodalmi szöveg jön létre. A fordítás során a fordító megérti, elemzi a forrásszöveget (idetartozik az intertextusok, a kiegészítő és háttérinformációk feltárása stb.), majd mindebből megalkotja a célszöveget. A fordító az eredeti mű és a fordítás lehető legteljesebb tartalmi és formai azonosságának megteremtésére törekszik. A formai hűséghez hozzátartozik az eredeti szöveg ritmusának, belső lüktetésének a visszaadása is.

Jó példa erre Paul Emond *A szemfényvesztő tánca* című, egyetlen mondatból álló regénye, mely a narrátor szinte egy lélegzetre elmondott monológja. Az így megalkotott, mondatokra nem szabdalt szöveg csak úgy árad a szaporán beszélő hősből, megszakítás nélkül hömpölyög, azt az illúziót keltve az olvasóban, hogy a szereplő a végtelenségig tudná folytatni. Mindezt a fordításban úgy próbáltam meg visszaadni, hogy a szöveget a lehető leghosszabb egybefüggő – írásjelekkel egymástól el nem választott – egységekre tagoltam, ügyelve arra, hogy a minimális központosítás ne menjen az érthetőség rovására.

A fordításnak olyan jól kell hangzania, mintha eredeti magyar szöveg volna, de meg kell őriznie azokat az idegenszerűségekre utaló elemeket, melyek alapján az olvasó felismeri, hogy eredetileg nem a célnyelven írt szövegről van szó.

A fordítás nem lehet tökéletes – semmiféle emberi alkotás nem az –, és soha nem lehet teljesen adekvát az eredetivel, a következők miatt sem:

Minden szövegnek több olvasata van, ez függ az egyén világról való ismereteitől, értelmezési képességétől. A forrásszöveg szavainak jelentése nem csupán a szótári definíciók összessége, annál sokkal több. A fordítás folyamata során az egyazon szóban tömörült mögöttes jelentések elvesznek, a fordító feladata, hogy – amennyire lehet – kibontsa az eredeti szöveg szemantikai tartalmát, és abból a lehető legtöbbet átmentse a fordításba. A műfordító nem csupán két szöveg, hanem két kultúra között is közvetít. A fordítónak a célszövegben megjelent idegen kultúrával kapcsolatos háttérinformációkkal is el kell látnia az olvasót. A fordító szabadon választhat az adott célnak legjobban megfelelő kifejezőeszközök (betoldás, kihagyás, általánosítás, körülírás stb.) közül úgy, hogy a lehető legkisebb veszteséggel és a lehető leghűségesebb módon ragadhassa meg és adhassa vissza a szöveg totalitását. A fordító az eredeti műhöz mint egészhez hű, azaz a két mű közötti ekvivalencia szövegszinten valósul meg.

3. A szakfordítóra és a műfordítóra ugyanazok a tulajdonságok jellemzők, azzal a különbséggel, hogy utóbbinak – ha irodalmi szöveget fordít – az újraalkotás művészi kompetenciájával is rendelkeznie kell. A műfordító is lehet jó szakfordító, ha kellő ismeretet szerez az adott szakmáról, elsajátítja a szaknyelvet, illetve az ahhoz tartozó szakkifejezéseket.

M. Nagy Miklós

A műfordítás mibenlétéről

Nem hiszem, hogy nagyon szellemesre sikerült, de azért próbáltam gyártani egy személyes megfogalmazást a műfordítás mibenlétére, ha egyszer ez a feladat. Íme: „Élvezetes játék a jelentések tágas mezején.”

És akkor, engedelmükkel, most ezt meg is magyaráznom. Először is: a megfogalmazás nem egészen az enyém (az ilyesmit nem mindig szoktam bevallani, de most bevallom) – nem emlékszem, hogy pontosan

kicsoda, Saussure vagy Derrida talán, szóval valamelyik agyafűrt posztmodern nyelvész/filozófus/dekonstruktivista írta, hogy a fordítás „a játszadozó jelentések mezeje”. Nem garantálom, hogy az idézet pontos. Hogyan is garantálhatnám, ha egyszer nem tudom, honnan van. Meg azt se tudnám pontosan, Kulcsár Szabóékat kielégítő módon kifejtteni, hogy mit jelent az a bizonyos *difference* és *différance*, és hogy Derridáék szerint hogyan *különbözik el* minden egyes jelentés részben hatalmi érdekek, részben a percepció eredendő időbeli elcsúszása, meg még a csuda tudja, micsoda miatt... A lényeg, hogy minden egyes kommunikációs aktus eleve magában hordozza a fordítás/interpretáció elemét, s ily módon mondhatjuk ugyan azt, hogy a műfordítás eleve lehetetlen vállalkozás, mármint minél irodalmbb irodalomról van szó, annál lehetetlenebb (irodalom, ugyebár, az, amit nem lehet lefordítani), de ezzel nem mondunk sokkal többet annál, mint hogy tökéletes precizitással kommunikálni eleve lehetetlenség – a jelentés egy része minden egyes kommunikációs aktusban elvész. (De persze mondhatjuk azt is: a kommunikáció épp az *elkülönböződések* miatt lehetséges – a jelentésmodulációk, jelentésmutánsok játéka nélkül automaták céltalan gagyogása lenne.)

Nincs tehát semmi újdonság a „személyes” definíciómban, de talán mégsem árt hangsúlyozni a nyelvnek, a kommunikációnak és a fordításnak ezt az eredendő természetét, már csak azért sem, mert újabban mintha a politika a fogalmak definiálásának jogára is igényt tartana (nemcsak nálunk mellesleg), aminek – mint mindig a történelemben – csak az lehet az eredménye, hogy minden még a kelleténél is homályosabbá válik.

Na jó, mondok egy példát arra, hogy miért lehetetlen a precíz fordítás még látszólag egyszerű mondatok esetén is. Egyszer végighallgattam az orosz Viktor Jerofejev és magyar fordítója, Bratka Laci beszélgetését. Laci többnyire mindent értett, és fantasztikus fordító volt, de beszélni éppen csak tudott oroszul, így aztán meglehetősen egyszerű volt a dialógusuk.

– A jó író gonosz – mondta Jerofejev.

– Igen, igen, én is szeretek gonosz lenni – felelte Laci (akinél nem volt jólelkűbb ember a világon, Isten nyugosztalja). – És az orosz írók közül ki volt gonosz? Bulgakov gonosz volt például?

– Hát... nem nagyon. De nem is volt különösebben jó író.

– És... és Platonov?

– Ó gonosz volt. Naná!

– És... és Jevtusenko?

– Ne hülyéskedj! Még hogy Jevtusenko....

És így tovább. Végigsorolták a XX. század jelentős orosz íróit, és eldöntötték, ki volt gonosz, ki nem.

Kto bil zloj? A lehető legegyszerűbb orosz mondat, és mégsem lehet jól lefordítani, mert a 'zloj' szónak olyan tág a jelentéstartomány, mint maga az orosz föld. Jelenti azt is, hogy mérges, haragos, dühöd – s ebből következően mintegy önmaga ellentétébe fordulhat: a 'zloj' (gonosz?) író igazából 'dobrij' (jóságos), mert olyan mélységes dühöt érez a világ (a hatalom, az állam, Isten, a természet...) gonoszsága miatt... Arról nem is beszélve, hogy ideológiai-politikai-világnézeti tartalma miatt minden egyes ember számára kicsit más a szó íze, színe, szaga. Egyszóval a fenti fordítás pontatlan, de minden más megoldás is eredendően pontatlan lenne.

Mondok még egy példát. Nemrég Lakitelken fiatal orosz műfordítójelöl-

tekkel dolgoztam, és egy Roman Szenccsin-elbeszélést próbáltunk lefordítani. Szenccsin egyszerűnek tetsző író, „újrealista”, sőt „hiperrealista” (ahogy az oroszok mondják ezt: „fotorealista”): úgy írja le a valóságot, mintha fényképezőgép lenne a szeme. Az elbeszélésben két fiú beszélget (és iszik) valami szobában, miközben a közelben egy teremben (valószínűleg egy egyetemi kollégiumban vagyunk) zajlik a buli. Az egyik beszélgető, aki az élet értelmén mereng, egyszer csak azt mondja: „*A onyi tam... onyi nye vrubajutszja... onyi torcsat...*” Vagyis: „Azok ott... azok semmit se értenek... csak úgy elvannak...” A fordító (akinek mindig mindenben kételkednie kell) megnézi egy orosz internetes szlengszótárban a „*torcsaty*” ígét, és lám: újabban olyasmit is jelent, hogy „kábitószerезik”, „kábitószer hatása alatt áll”. Aha! Így már világos. Vagy mégsem? Hisz nyilván nem mindenki érti a szó szlenges jelentését: az olvasók egy része számára a „*torcsat*” szimplán csak annyit jelent: „állnak”, „meredeznek”... vagyis „csak úgy elvannak”. Ráadásul a két fiú beszélgetésében van egy szó, a „*kumyi*”, ami arra utal(hat), hogy füves cigit szívnak: „Ne, szívjál egy slukkot!” – mondja az egyik. De egyáltalán nem biztos, hogy azt jelenti. Egyszóval nem világos, hogy kik kábitószerезnek: az élet értelmén merengő fiú és a barátja, vagy azok, akik fütyülnek az élet értelmére. Meg lehetne kérdezni persze a szerzőt, de a szerzői intenció bizonyos értelemben lényegtelen: az olvasói percepció tőle függetlenül sokféle lehet, és ezt a homályosságot elvileg meg kellene őrizni a magyar fordításban is. Ehhez persze először is a homály tudatában kell lennünk, azaz annyira pontosan kell éreznünk az orosz nyelvet, hogy tudjuk: hol fakad a homály magából a szövegből, és hol abból, hogy nem érezzük a szavak-kifejezések pontos jelentésme-

zejét. (És ha túl gyakran nem érezzük, az természetesen baj; akkor nincs más megoldás, mint hogy tanuljuk tovább a nyelvet, minél többet olvassunk, igyekezzünk minél több időt az adott nyelv közegében tölteni...)

Mindebből azt a következtetést is lehet vonni, hogy a fordítás irgalmatlanul nehéz munka, és sok fordító szereti erre kihegyezni az efféle eszme-futtatókat (és minden jó fordítónak számos, az enyéimhez hasonló példája is van erre), én viszont azt mondom, hogy a jó fordító éppen ezt élvezi. A jó fordító élvezi, hogy munkája a lehetetlenséggel határos. És amikor panaszkodik, többnyire azért teszi, mert nem akarja bevallani, hogy ez számára szinte nem is munka, hanem élvezet. Amúgy is rosszul fizetik, még csak az kellene, hogy bevallja: azt a kevéske pénzt nem valami kemény munkáért kapja, hanem arra, ami nélkül élni sem tudna már, és ami az egyik legfőbb élvezetforrás számára.

Természetesen össze tudnék állítani öt- vagy tíz- vagy százparancsolatot, de minden parancsolatnál fontosabb számomra, hogy élvezzem a fordítást. Hogy már az első-második oldalon legyen egy olyan mondat, kifejezés, jelző, bármi a fordításomban, ami után azt mondom magamban: „Hú, azannya, ezt más nem tudta volna ilyen jól megcsinálni.” Vagy ahogy Puskin mondta mindig magában (állítólag): „*Aj da, szukin szin.*” Persze lehet, hogy van, aki még jobban meg tudta volna csinálni (az ember legyen tisztában azzal, hogy vannak jobbak nála, és tanuljon tőlük, amennyire csak lehet); mindenestre fordítani is csak úgy érdemes, ahogy írni: elragadtatással. A szövegünk nagyszerűségében gyönyörködve. A szövegnek olyannak kell lennie, hogy aztán, amikor újra elolvassuk (és még csiszolunk rajta), nem is értjük: ezt én csináltam? En voltam képes rá?

Egye fene, mégsem fogom megkerülni a választ a hétparancsolatos kérdéssel kapcsolatban sem. Igen, a lényeg az, hogy a fordítónak élveznie kell a munkáját, de ugyanezt el lehet mondani bárkiről: a jó focista is élvezi, hogy focizhat, és bizonyára a jó fogorvos is szeret fúrni. Pár dolgot azonban nem árt tudni, már annak, aki műfordításra adja a fejét (remélhetőleg azért, mert nem tud nem műfordítani).

1. Soha ne írd le olyan mondatot, amelyet te magad nem értesz.

2. Soha ne bízd a munka egy részét a szerkesztőre. (Azaz vállald a döntést: lehet, hogy valami lefordíthatatlan, de neked akkor is találnod kell valamilyen megoldást.)

3. Mindig gyanakodj! Lehet, hogy valamit nem jól értettél. Lehet, hogy nem vettél észre egy belső idézetet. Lehet, hogy amit homályosnak érzel, valójában sokkal precízebb jelentéssel bír, mint gondolod. (Mert minden jó szövegben van ugyan homályosság, minden jó szöveg kitarja magát a különféle értelmezéseknek, de ez a homályosság sohasem határtalan.)

4. Tudd, hogy a magyar szövegben a központosítás is magyar! Tanulj meg magyarul központosítani. (Csak egy példa erre: az orosz írók gyakran min-

den második mondatot három ponttal fejeznek be. Mi, magyarok, nem!)

5. Nem minden író, akit fordítanod kell, zseniális. A gyengébb stilisztákat kicsit fel lehet javítani a fordításban; nem kell híven követni például minden képzavart, minden tautológiát; nagy író esetén viszont minden szó szent – nagy író sose próbálja kijavítani!

6. Mindig figyelj arra, hogy mitől lesz egy szöveg irodalom! Többnyire nyilván attól, ami elsőre lefordíthatatlannak tetszik. De éppen ezek megoldása teszi élvezetessé a fordítást. Ha dühös (zloj) leszel, amikor ilyenbe ütközöl, ahelyett hogy kellemes bizsergés töltene el, akkor inkább ne foglalkozz műfordítással. Szakfordítóként úgyszintén lehet keresni. Vagy sok minden mással.

7. Légy tisztában azzal, hogy a jelentések egy része a fordításban elvész. És ezt ne lábjegyzeteléssel próbáld kompenzálni (bár nagy ritkán egy-egy lábjegyzet elkerülhetetlen), hanem azzal, hogy éberrel figyeled a magyar nyelv különös, zseniális, gyönyörűségeit: próbáld megérezni, hogy mit használna belőlük az író, ha magyarul írta – és ne szalaszd el az ilyen lehetőségeket.

Hetet kért a szerkesztőség, ezért hét parancsolatot írtam. Mert a műfordító lelkiismeretes...

Osváth Gábor

Elmélkedések a fordításról a koreai nyelv ürügyén

Több mint egy évtizede foglalkozom koreai irodalmi művek magyarításával. Műfordítói partizánkodásom akkor kezdődött, amikor az ELTE megbízott oktatójaként koreai irodalomtörténetet kezdtem tanítani, ám nem volt semmilyen magyar nyelvű tananyagunk, a fordítások száma is elenyésző volt. Nekem

kellett a tananyagot összeállítanom, és ennek melléktermékeként kezdtem el fordítani koreai prózát és verseket. Tucatnyi koreai elbeszélés, egy kisregény és néhány száz vers az eddigi termés. A versek száma azért tűnik talán soknak, mert a mennyiség zöme a 43–50 szótag terjedelmű koreai rövid vers, a *sidzso*, a kínai négysoros és a japán *haiku* és *tanka* közeli rokona. Túl sok tapasztalattal tehát nem rendelkezem, ami tudást viszont felhalmoztam ezen a téren, azt megkísérlem megosztani az olvasóval. Mindenekelőtt fontos tudni, hogy a koreai irodalom az úgynevezett Kína-központú kultúrkörhöz tartozik Japánnal és Vietnammal együtt, a kínai nyelv és írás, a konfuciánus vallás hatása ezekben az országokban meghatározó volt, mindazonáltal mindegyik ország kultúrája rendelkezik sajátos, a többitől eltérő vonásokkal. A koreaitól eltérően, a kínai és japán kultúra, az irodalom már régóta közismert és meglehetősen népszerű hazánkban. Ebben óriási szerepet játszott az, hogy a fordítók szakmájuk elismert művelői, sőt a magyar irodalom legnagyobbjai voltak régtől fogva, elég Kosztolányi Dezső, Szabó Lőrinc, Illyés Gyula, Weöres Sándor vagy Faludy György nevét említeni. A tudományos háttér is rendelkezésre állt, hiszen az ELTE-n a kínai tanszék már a múlt század húszas éveitől kezdve működik, Japán kutatása is komoly múlttal dicsekedhet (ebben persze nagy szerepe volt a két világháború közötti politikai kapcsolatoknak). Korea kutatása, következőképpen a koreai művek fordítása a legutóbbi időkig nem vált komoly érdeklődés tárgyává. A hátrány a két nagy szomszédhoz képest szinte behozhatatlannak tűnik. Márpedig a koreaiak úgy tartják, hogy ők nem maradnak el a két másiktól, és szeretnék, ha nemcsak gazdaságilag lennének Kína és Japán versenytársa, hanem a kultúrájuk nemzetközi elismertségében is. Ezen a téren már komoly sikereik vannak, elég a koreai populáris kultúra hódítására vagy a művészfilmek fesztiválsikereire gondolnunk. Az irodalom ismertsége ettől még elmarad, a sikertelenség okát a koreai fél többnyire a fordítások színvonalában látja. Ebben részben igazuk lehet. A kínai és japán irodalom hazai sikerét három tényező motiválta korábban: a külföldi fordítások sikerének híre, az egzotikusnak tartott, a nyugati kultúrában szokatlan tartalom és forma, valamint a már említett első vonalbeli magyar költők közreműködése. A koreai irodalom a magyar irodalmi köztudat részévé tehát ezen tényezők együttes hatására válhatna, s ebben a vezető irodalmárok közreműködése elengedhetetlen.

ad 1. A fentiekből következően a magam számára előírt műfordítói ötparancsolatom:

a.) Elengedhetetlen a célnyelvi kultúra beható ismerete, hiszen a kulturális sajátosságokat elsősorban a nyelv hordozza. A koreai úgynevezett nagy hatalmi távolságú, maszkulin és kollektivista kultúra, nagy szerepe van tehát a megszólításnak, a rangoknak, a férfi- és a női nyelvhasználat különbségének, a rokonságnevek bonyolultságának. Néhány igen jellemző példa: a kollektivista jelleg a *mi* névmás gyakoriságában is megfigyelhető az *én* helyett: a *mi* gyereünk, a *mi* apánk, mondja a koreai, sőt a *mi* feleségünk, a *mi* férjünk, holott egynejűség, egyférjűség van. Igen gazdag a szinonimák rendszere, ennek magyarázata az, hogy a szókincs mintegy fele kínai eredetű, de a kínai szavak többségének van koreai megfelelője is. Nagyon gyakori sok vers központi elemeként az azonos alakú szavakkal való játék, aminek nem könnyű megfelelő magyar nyelvi alakot találni. Kulturális sajátosság az is, hogy időnként pusztán mennyiségi

különbséget látnak ott, ahol az európai minőségit is: a mindennapi beszédben például nem tesznek különbséget *patkány* és *egér* között, mindkettőt egyetlen hangutánzó szóval fejezik ki: *csui* (ennek oka az lehet, hogy a patkány nem annyira undort keltő állat, mint a nyugati kultúrában). A fordítónak kell kitalálnia, hogy a koreai szövegben melyik állatról van szó, és ez nem mindig könnyű feladat. Még egy példa: nem érznek minőségi különbséget *kard* és *kés* között sem, viszont a magyar *élet* fogalomnak legalább hat koreai felel meg. Reália is szép számmal akad, tehát a csak Koreában előforduló, Koreára jellemző tárgyak, jelenségek fordításakor ne fukarkodjunk a lábujgyzettel, ha más megoldás nincs.

b.) Konzultálni kell tehát lehetőleg anyanyelvi szakértőkkel. A koreai fél, elsősorban a Korea Literature Translation Institute általában akkor ad anyagi támogatást, ha egy ismert koreai szakértő is meg van jelölve a pályázatban. Nyelvi vagy egyéb probléma esetén támaszkodhatunk más, idegen nyelvi fordításokra is.

c.) A magyar fordítás jó, élvezetes, gördülékeny magyar szöveg legyen. A koreai versnek magyar verssé kell válnia, azaz magyar nyelven is jó versnek érezze az olvasó. Verset fordítani csak az tud jól, aki az anyanyelvén is tud verselni (a prózáról már nem állítanám ilyen határozottan). A koreai költészetben az igen szigorú és merev szórendi szabályok miatt a laza ütemes, rím nélküli forma az egyeduralkodó, bár időnként egyes sorvégek összecsengése megfigyelhető, legtöbbször ragrímek formájában, de nem alakult ki egységes rímelési rendszer (ahogy a japánban sem, hasonló okok miatt). A fenti sajátosságokból következik, hogy a mai költészetben a szabad vers a jellemző forma. A fordítás során lehet rímeket használni, de módjával, ott, ahol a fordítói ihlet megköveteli, és ha a magyar változatot feljavítja.

d.) A jó versfordító a fordítást érezze a saját költeményének, amelynek megalkotását a gondos tervezői munka és ihlet együttesen eredményezi.

e.) Ne szégyelljük a szinonimaszótár használatát!

ad 2. A műfordítás mibenlétéről szellemes, metaforisztikus megfogalmazás nálunk és máshol is rengeteg született. Ezeket a Klaudy Kinga professzor szerkesztette Fordítástudomány egyik számában összegyűjtötte a tanulmány szerzője, fajták szerint csoportosítva elemezte is. Én megpróbálkozom valami újat (?) produkálni e téren. Tehát: a fordítás kultúrmisszió, a szellemi élet nemzetköziesítésének fontos feladata. A jó fordítás ablak a világra, a rossz fordítás inkább vakablak. A fordítás anyanyelvünk próbája és fejlődésének eszköze. A fordítás kötéltańc, légtorna a kultúra világcirkuszában. A fordítás jó szórakozás is, rejtvényfejtés, szellemi bajvívás, ugyanakkor a jó költő számára ihletforrás is lehet, azaz a fordítás során bejáratódott, megolajozott képzelete új tájakra vezetheti, saját vers írására is ösztönözheti őt. Vagy ennek ellentéte: a fordítás pótcselekvés a saját vers alkotása helyett, egyfajta kielégülés...

ad. 3. Szakfordító, műfordító? Nincs igazi ellentét közöttük, ha mind a kettő tehetséges ember, aki a szakterületét és az idegen nyelvet alaposan ismeri. A két cselekvés átcsaphat egymásba, nem feltétlenül egymás ellentétei. A műfordító a szakfordítást unalmasnak tarthatja, nem véli igazi szellemi kihívásnak. Kérdés, hogy melyiket fizetik jobban, ez gyakran perdöntő lehet.

Suhai Pál

A műfordításról

A műfordítás mibenlétét feszegető kérdésről-kérdésekről Réz Ádám precíz fogalommeghatározása jut eszembe (vö.: *Olvásónapló Babel után*, in: *Réz Ádám emlékezete*, Európa K., 2007). E szerint a fordítás interpretáció, s mint ilyen, lehet „szó szerinti” (metafrázis), „szabadabb” (parafrázis) és „teljesen szabad” (imitáció). Réz Ádám nem hagy kétséget afelől, hogy az ő fordítói ideálképe a parafrázis „hűtlen hívségének” felel meg. Osztom véleményét, fordításaimban magam is ezt a célt szeretném megközelíteni.

***

Hogy mi az interpretáció általában, ezt nagyjából sejtjük. Nem is kívánok vele itt foglalkozni. De mit jelent a „hűtlen hívség”? Miért „hűtlen”, ha a fordításnak minden tekintetben, tartalmi és formai követelmények szerint is egyútt kell mozdulnia az eredetivel? Hát nem ez lenne a természetes? Persze igen, ha valamiféle gimnasztika lenne. De nem, mert eredetinek is kell lennie. Eredetinek a magyar vers követelményei szerint. Ennek, a még meg sem születettnek is vannak igényei. Fordítás közben ehhez, a most születőhöz is hűnek kell lennünk. Végül is semmi biztos nincsen, csak amit az intuíció és az azt kezelni képes ész visszaigazolhat. Hogy melyik variáns a jó vagy a jobb, melyik felel meg leginkább a magyar nyelv és az eredeti vers *kettős ihletének*.

***

Számomra frivol a „ki szép, ki jó”, illetve a „vagy szép, vagy hű” megkülönböztetése. A „hűtlen hívség” nem ezeknek a kategóriája. Felfogásomban a „tárgy” (az eredeti mű) iránti megkülönböztetett figyelmet jelenti. Valódi hívséget. Erre tanít a hegeli esztétika is, mely az eredetiséget, minden műalkotás e non plus ultráját „a valódi objektivitással” azonosítja – amelyben (mégis) „a művész legsajátabb bensősége fejeződik ki”. Pontosabban csak kifejeződhet. Mert ezt az azonosulást, „a tárgy sajátosságaként” mutatkozó szubjektivitást könnyebb elvéteni, mint eltalálni. Az igazi művész azonban megtalálja a „hangot”, amely eredetileg nem is az övé, de amely mégis alkalmas legbensőbb érzései kifejezésére.

***

A versben, az eredetiben némelykor némely elem minden igyekezet ellenére is roppantul talányos tud maradni. Osztozom azok aggodalmában, akik az ilyen helyeket az olvasóra való tekintettel „magyaros folyásúvá” kívánják tenni. Aggodalmukat jogosnak, igyekezetüket azonban fölöslegesnek tartom. A legpontosabb műfordítás is értelmezés (interpretáció) – ha a fönti helyeket még külön értelmezni akarnám, a sajátomat magyaráznám. Ez nem fér bele sem a Réz Ádám-i „hűtlen hívség”, sem a hegeli „tárgyszerűség” fogalmába. Az előbbiek a talányos helyek megtartását igénylik. „Pontos homály” – régi vesszőparipám. Itt nyerít az udvaromban, vegyétek észre. Ami pedig a magyarázatokat

illeti, Jézus ugyancsak rejtélyes példabeszéde jut eszembe: „Hadd temessék el a halottak az ő halottjaikat.” És a Nagy László-vers intelme is: „Műveld a csodát, ne magyarázd.” A magyarázatokat pedig hagyjuk a magyarázatokra (a mindenféle láb- és végjegyzetekre).

***

Mitől lesz magyar egy idegen vers? Nem egyszerűen a szavaitól. Legalább ennyire hangsúlyviszonyaitól is. Megkockáztatom, még az időmértékes is. Ha nem jár párban e kettő, hangsúly és mérték, idegen a fülünk számára. Egymás sarkát tapossák. De ha táncrea kéri az időmértéket a hangsúly (hölgyválasz esetén fordítva), szépen lejtjenek egymás karján. (Ha szimultán a vers.)

***

Egy vers lényege persze nem csupán a hangzásrétegében mutatkozik. Még csak nem is a „jelentésében”. Egy-egy alkotásnak ugyanis nemcsak jelentése (Dienes Valéria orkesztikájának műszavával: szimbolikája), de plasztikája, ritmikája és dinamikája is van. Képletes vagy valóságos mozdulatsorának tere, ideje és ereje. Mindez együtt teszi a formáját.

***

A műalkotásban a szellemi összetevő, az, ami igazán személyes, a formai oldalon mutatkozik. Úgy működik, mint a mágnes – képes magához rántani a neki éppen megfelelő „valóságdarabot”, a vasat. A vasreszeléket, à la Chladni, aki pusztán hegedűje megszólaltatásával mintázatokba tudta rendezni valamely rezonáns lemezen az amorf fémszemcséket.

***

Verset fordítani maga a képtelenség. Nem kisebb, mint egy szál dróton végigmenni a Duna fölött. Mert mindkét irányban le lehet esni róla: a pusztá (a nyers) szöveghúság és az attól eltekintő költői öncélúság irányában. Billegés persze lehet és kell is, de csak mértékkel, az előbbi végleteket még csak nem is érintve, s lehetőleg elegánsan, vagy olyan egyszerűen, mint amilyen egyszerű egy délutáni séta.

***

S hogy ennek mi az ára? Talán ezt sem árt megkérdezni (kevesen gondolnak rá). A fönt említett drótnak ugyanis nemhogy a Duna fölött, de már két épület között is minimum drótkötélnek kell lennie. S ezt még a tett helyszínére kell cipelni, s bármiféle produkció előtt saját kezűleg kifeszíteni. Verejtékes munka. Arról nem is beszélve, hogy tévedni ebben sem ajánlatos. Nem is lehet a nyaktörés kockázata nélkül.

***

James Marsh dokumentumfilmje jut még itt eszembe egy francia kötélbán-cosról, akinek végül a Notre-Dame tornyai sem voltak elég magasak: muszáj volt a New York-i ikertornyokat is megmásznia. Jut eszembe még a francia neve is: Philippe Petit. Jegyezzük meg. Mint ahogy a film címét is: *Ember a magasan*. Műfordító ne adja alább.

Szalai Lajos

Titkon táplált passzió

Azóta, hogy 1971-ben befejeztem az orosz–német szakot, a bolgár nyelvbe pedig azt követően úgyszólván „belenősültem”, a német nyelv- és kultúrtörténet főiskolai és egyetemi oktatása mint kenyérkereső hivatásom és tevékenységem mellett az évek múltával egyre intenzívebben kezdtem művelni korai kamaszkorom óta titkon táplált passziómat, a műfordítást is (oroszból keveset, bolgárból jóval többet, németből pedig jelentős mértékben). Arra a sokak által gyakorta feltett és bennem is egyre-másra feltolakodó kérdésre, hogy „Hogyan fordul a mű?”, ki sohasem mondvá, de lélekben azt válaszoltam: egyidejűleg hűtlenkedve és hűen, béklyókkal a kezemen, de mégis szabadon. Példaképpül a szabad fordítás első szószólóját, minden német fordítók őseit és patrónusát, Luthert választottam, aki nem csekélyebb tettet hajtott végre, mint hogy az eredeti (héber és görög nyelvű) szöveghez nyúlva vissza, lefordította németre a bibliát. Kétséges értékű német bibliafordítások már őelőtte is léteztek, s ezekkel szemben védte meg a maga igazságát az 1530-ban kelt *Vitairat a tolmácsolásról* c. művében. Ebből idézek most, mert jobb krédót úgysem tudnék kitálni a magam számára:

„A tolmácsolásnál azon iparkodtam leginkább, hogy tisztán és világosan fejezzem ki magam németül. Ugyancsak gyakorta megesett, hogy tizennégy napon, három, négy héten át egyetlenegy szó után kellett kutakodnom és töprengenem, s néha még így is hiábaavalóan [...], olykor meg négy nap kellett hozzá, hogy elkészülhessen szűkös három sor [...] Most persze ha valaki végigfuttatja a szemét három, négy oldalon, egyszer sem botlik meg a tekintete, viszont nem gondol bele, micsoda kövek és tuskók bújtak meg ott annak előtte, ahol most ő úgy sétál, mintha gyault deszkán járna, s ahol én izzadni és nyúglódni voltam kénytelen, mire eme kövek és tuskók eltakarodtak az útból [...] Könnyedén szánt az ember, ha meg van tisztítva a szántó föld. Ám erdőt irtani, fatönköket kiásni és a szántót előkészíteni senkinek sem akarószik [...] Ne a latin nyelv betűitől kérjen tanácsot az ember, hogyan mondja ezt vagy azt németül [...], hanem tudakolja azt az anyától benn a házban, a gyerekektől az utcán és az egyszerű férfitől a piacon, ezeknek lesse a száját, miként beszélnek, s ekként tolmácsoljon; mert csak így értik meg, és így ismerik fel, hogy németül szól hozzájuk [...].”